

Kytice

Výbor z poesie a prózy pro školu i veřejnost
Redigují Hugo Siebenschlein a Pavel Sula

Svazek 2.

Státní nakladatelství v Praze 1931

Arne Novák

Řeči a proslovy

S úvodem a poznámkami autorovými

Úvod

Když před sto léty uvažoval Josef Jungmann v prvním ročníku Časopisu Společnosti vlastenského museum o podmínkách, za nichž může vzniknouti a rozvíjeti se literatura skutečně klasická, položil důraz vedle básnictví, dějepisectví a filosofie také na řečnictví, maje zato, že bez tohoto oboru, spojujícího slovo psané se slovem mluveným, písemnictví nemůže sloužit klasickým. Zdálo se, že jeho přímí následovníci a žáci miní splniti tento požadavek patriarchův: Jan Kollár v oblasti řečnictví duchovního, Pavel Josef Šafařík v řečnictví vědeckém, hlavně pak František Palacký v okruhu mluveného slova naukového i politického podali důkaz a příklady, že vybídnutí Jungmannovo nepadlo na skálu.

Ale v generacích, které následovaly po prvním šiku buditelem, byla právě tato složka národní vzdělanosti zanedbávána, ač zveřejnění kulturních snah, spojené s konstitucí a hlavně rozvitý život politický volaly opětovně předáky národního hnutí na řečníště. Jenom na poli řečnictví parlamentního ukázaly se význačnější osobnosti, které řečnické nadání spojovaly s kulturou a kázní mluveného a dobře připraveného slova; jejich řadu bychom mohli stopovati po několik pokolení v zemském sněmu českém, v říšském parlamentu vídeňském, konečně v Národním shromáždění československém od Františka Ladislava Riegra a Karla Sladkovského po Karla Kramáře. I tradice náboženské výmluvnosti, zahájená Kollárem, potrvála, a to jak v církvi evangelické tak i katolické, a jména Bedřicha Viléma Košuta a Čeňka Duška onde, biskupa Jana Valeriana Jirsíka a opata Metoda Zavorala tuto, znamenají vrcholy umění kazatelského.

Ostatní řečnictví, hlavně pokud vyrůstá ze života literárního neb z ruchu vědeckého, nemělo u nás valného štěstí; k pohodlí, které se úzkostlivě přidržuje psaného textu, přistupuje tu nedostatek zájmu o zevní formu podání v přednáškovém sále i na katedře, ne-li také skrovná vložka řečnická, vlastní Čechům na rozdíl od Slovanů ostatních. V době, kdy se krásná literatura česká plně

rozvila společnou práci a zároveň soutěžením škol Máje, Ruchu, Osvěty, Lumíra, a kdy se česká věda chystala zaujmouti důstojné místo na Karlo-Ferdinandově universitě národu vrácené, mělo řečnictví literární a vědecké u nás jenom dva význačnější zástupce, kteří při zdobnosti a vzornosti forem často upadali do pouhého krasořečnictví, filosofa Josefa Durdíka a literáta Václava Vlčka. Umělců slova nebylo však ani mezi básníky, kteří přivedli v Lumíru psaný jazyk český na vrchol dokonalosti, ani mezi učenci, jimž náleží zásluha o vybudování kritického a evropsky uvědomělého poznání vědeckého; tito, t. zv. realisté, se v kultu obsahu a myšlenky chovali ke kráse mluveného slova přímo odmítavě.

Vyrůstal jsem za těchto poměrů, a ježto ani můj obor ani má náklonnost mne nevedly pod řečníště politiků ani pod kazatelnu kněží, ohlížel jsem se marně po vzorech a učitelích, u nichž bych vzdělával svou zálibu v řečnictví, podporovanou podle úsudku mých blahovolných přátel prý také přirozenou či snad po matce zděděnou vlohou. Lecčemus jsem se naučil za studií gymnasijských horlivou četbou rétorů starověkých, Demosthena, Cicerona a zvláště také Livia; se zalíbením jsem slýchal o otázkách literárních a uměleckých veřejně přednášeti oba spisovatele evropského rozhledu, Jaroslava Vrchlického a F. X. Šaldy; na berlínské universitě mne upoutal skvělý mistr vzletného, uhlazeného, působivého slova, literární dějepisec Erich Schmidt. Avšak toto vše byla příprava jenom nesoustavná a více méně nahodilá; jistě mým řečnickým pokusům chybí pravý základ tradiční a metodické výchovy.

Pro každou látku, jak mně ji přinášely podněty literární a od r. 1921 povolání universitního učitele, jsem si teprve hledal příslušnou a sourodou formu; myslil jsem nejenom na věc, ale i na posluchače a ovšem také na situaci; snažil jsem se upoutati své obecnostvo netoliko výraznou charakteristikou předmětu, nýbrž i rozmanitostí, živostí a někdy snad i dramatičností výrazu; pokoušel jsem se dobře odlišiti slovo mluvené od psané věty; pohrdal jsem pomůckou, jakou jest při samé řeči neb přednášce podrobně vypracovaný text a věnoval jsem mnoho péče i času tomu, abych své přednášky memoroval.

Nevím, pokud se mi to podařilo a zda jsem skutečně dovedl řečnický ovládnouti různorodé náměty z dějin vědy a poesie. Doposud jsem svých řečí a promluv knižně nesebral, ale podáváje zde z nich malý výběr, prosím, aby nebyl posuzován jenom hotový výsledek, nýbrž též poctivá snaha pracovníka na roli, u nás po léta ležící ladem.

Řeči akademické

I. PROBLÉMY MORAVSKÉ LITERATURY

Ustupní přednáška na filosofické fakultě Masarykovy university v Brně dne 22. listopadu r. 1921.

Vítám Vás všechny, kdož jste při mé vstupní přednášce na Masarykově universitě v Brně zatoužili se mnou přemýšletí o problému tak starém a přece stále naléhavém, jakým jest otázka moravské literatury.

Prosím Vás nejprve, abyste se mnou stanuli v duchu u přísného jehlance, který se na zdejším ústředním hřbitově zdvíhá nad ostatky Josefa Dobrovského, a poklonili se památce patriarchy českého dějepisu literárního. Nikoliv pro náhodu, která nesentimentálního milovníka a miláčka Moravy navždy spjala s Brnem, kde ex itinere obit, nýbrž proto, že již r. 1780 v nadpise a pak v praksi proslulého jeho časopisu kritického obsaženy jsou heslo i pojem moravské literatury. Velký náš osvícenec staví se tím v čelo těch synů i dědiců věku osmnáctého, jimž byla vlast skutečností zeměpisně politickou, jak ostatně ještě dnes jest běžné v státní filosofii západních národů. Podle tohoto nazírání jest moravské písemnictví jako moravská věda neb moravské umění oborem přesně ohraničitelným: skládají je knihy a časopisy na Moravě vydané a pocházející buď z per moravských rodáků neb těch spisovatelů, kteří na Moravě buď trvale neb dočasně žijí; ani jazyk při tom nerozhoduje. K tomuto poněkud mechanickému pojetí Dobrovského, z něhož k nám vane silný a střízlivý duch racionalistického století, milujícího jednoduché a logické definice, přiznávali se všichni moravští vlastivědci od Monseho a Schwoye až po Bočka a Bedu Dudíka — hlubší psychologický rozbor nedoplňoval u nich rozumové empirie.

Avšak stanovisko osvícenské nemůže nám postačiti tam, kde chceme řešiti problém tak subtilní a nedůtklivý, jakým jest filosofie národnosti (neboť právě k ní náleží

otázka národní literatury); svěříme se v té věci spíše Jungmannovi a Pálackému než Dobrovskému a jeho zahraničním učitelům. Romantika — a jí jsme na rozdíl od Francouzů, Angličanů a Američanů v otázce národnosti mnohem více zavázáni, než sami tušíme — pojímá vlast a národ vnitřně a mravně. Morava není pro ni ani správním celkem ani zeměpisným územím, nýbrž duchovní skutečností, která vyrůstá sice z těchto zevních podmínek, však vyrůstá nad ně. Připomeňme si však ihned, že pojem moravanství byl pro naše velké buditele romantiky pojmem značně úzkým, jehož nemínili nikterak stavěti na roveň pojmu českosti, zahrnujícího celou oblast národnosti; ano, někteří sdužovali s ním trvale cosi provinciálního, tak sám největší Moravan devatenáctého století, který velmi příznačně nazval monumentální dílo svého života: „Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě“. Ale ti z buditelské generace, kdož zakotvili životem i snahami v Brně neb v Olomouci, cítili, mnohdy spíše pudově než uvědoměle, že Morava i v té oblasti duchovní či mravní jest něco jiného než Polabí neb Domažlicko, že se pod zevním znakem skrývá vnitřní podstata, duch a ideje, a pokoušeli se shledati i určití ony osobité rysy, kterými se Morava duchovně a kulturně liší od Čech. Cítili-li literárně, toužili po písemnictví a zvláště po poesii, která by onu svéráznost a odlišnost, dotud jen přirozeně etnickou, umělecky a kulturně vyjadřovala. Horlitély tito, jimiž romantika byla životním rytmem, neobešli se ani bez hrubých omylů, ani bez nebezpečných sebeklamů.

Úplně na povrchu uvázli ti, kdož moravský svéráz hledali ve slovném, jazykovém výraze, na jehož bohatství byl ostatně již Josef Dobrovský upozornil; jejich blud zrodil se zřejmě z ducha našeho romantismu, jazykově tolik zaujatého. Zapomínajíce, že pevnou a vžilou tradicí jest dávno ustavena a posvěcena řeč spisovná pro všechny Čechy, ať kdekoliv bydlí, chtěli podobně jako bernolá-

kovští neb štúrovští separatisté na Slovensku proti tó-
muto kanonickému jazyku vytvořiti jakousi mluvu mo-
ravskou, která nebyla však jedním skutečným a živým
podřečím, nýbrž umělým, ba vyumělkovaným amal-
gamem různých dialektů na základě pošetilé jazykové
estetiky, stavějící domnělý libozvuk nad realitu řeči. Ne-
pohřešuje to rysů tragikomických, že tito jazykoví odště-
penci na Moravě, ať sluli František Trnka a Vincenc Žák
neb dočasně František Cyril Kampelík a Alois Vojtěch
Šembera, byli rodem Češi, a že se jim dostalo nejřízněj-
šího odbytí pro vždy od rodilého Moravana Františka
Palackého. Tento zjev měl se na Moravě opakovati
častěji v literatuře i ve vědě, že Čechové na Moravě zdo-
mácněli vedli si v separatistických snahách hlučněji
a radikálněji než vlastní Moravané, kteří většinou věrně
stáli při národní jednotě české. Náleží to pouze k běžné
psychologii proselytů vůbec či snad jest to zvláštním
důkazem neodolatelné přitažlivosti Moravy, které se ne-
dovedou ubrániti právě ti, na něž novota a odlišnost
působí neobyčejně mocně? Od porážky Trnkovy a Žákovy
stalo se všem spisovatelům na Moravě jasno, že moravská
literatura vyššího a nejvyššího slohu jest možna toliko
společným spisovným jazykem. Zato jemnější a pro-
nikavější z nich záhy vycítili, že tato spisovná řeč jest
živým organismem, schopným vývoje a že pouze získá,
bude-li se výrazově i fraseologicky obohacovati z vydat-
ného zdroje, jakým jest mluva lidová, zachovaná v ná-
řečích; nikdy nemůže jazyku ublížiti takový postup
antaiovský. Něco v podstatě jiného jest písemnictví uvě-
doměle dialektické s úmyslným obmezením krajovým
a kmenovým; promluvíme o něm ještě v jiné souvislosti.
Nebylo nejmenším bludem romantismu, že, shledávaje
vlastní obsah národnosti v minulosti, pojímal tradici jako
protiklad pokroku a žádal ve prospěch národního zdraví,
aby se život od této hotové, uzavřené tradice neuchyloval.
Tímto nazíráním nabyla romantika, jež v počátcích byla

obrodným hnutím, rozvíjejícím a stupňujícím lidskou osobnost, onoho protirevolučního a restauračního rázu, pro nějž se, hlavně v období 1830—1848, v západní Evropě proti ní stavěli všickni, jimž šlo o skutečný pokrok národní a lidský. Nikde nenabyl programový a reakční historism podoby tak povážlivé jako právě na Moravě. Jistě neprávem nazval nedostatečně zasvěcený Jan Kollár Moravu „dějoprázdnou“, ale pohlédneme-li do té moravské literatury, která mínila kultem minulosti a tradicionalismem prohloubiti pojem národa, užaseme nad podivnou směsí bezděčné neschopnosti a úmyslné záliby v pohodlných omylech a protivědeckých domněnkách. Marně se na Moravě ohlížíme po cyklické koncepci velké, národně krajinné a dějové epeje, jakou v Čechách současně a obdobně s Mikulášem Alešem pojal Alois Jirásek. Marně tu hledáme statečnou snahu ověřiti tuto visi národní minulosti podrobným naukovým i uměleckým studiem. Marně se také tážeme po účinku moravského historismu na posílení národní energie. Co vidíme na místě toho? Výmluvný, ale matný kult vysněné dávnověkosti církevně politické, velkomoravské sny, cyrilometodějské nadšení příchuti někdy slavjanofilské, častěji ultramontanní, slovem starožitnictví a legendu místo monumentální historie. Z tohoto církevně vlasteneckého tradicionalismu vyplývalo jednak příkré odmítání všeho moderního pokroku, nerozlučně spojeného s městskou civilizací, jednak obmyslná oslava všeho přízemního, prostoduchého, skrčeného v lidovém životě, co zůstává v přítmí kořenů, nedovedouc se vzepnouti do volného vzduchu. Ale zaznívá snad odsud alespoň prostá a čistá melodie, jež bývá údělem těch, kdož se uhnízdili ve stínu lidové duše? Místo odpovědi stačí vysloviti jméno nejvýznačnější slovesné osobnosti z této skupiny, Františka Sušila, nejméně melodického ze všech našich básníků, přes to, že se zabral teoreticky a s velkou odbornou výzbrojí do otázek prosodických a že důvěrněji než kdokoliv z jeho

vrstevníků znal hudební i slohovou povahu písní prostonárodních.

Tato katolická literatura moravská pracovala po půlstoletí proti ideím roku 1848, kdy hegelský matný humanista František Matouš Klácel a pohanský samolibý hedonik Jan Helcelet vedli své posluchače i čtenáře na Moravě k vyšším formám lidství. Proti soustavné retardační práci mocných církevních hodnostářů stejně jako proti politické reakci v zemi, kde netoliko na Špilberku, ale i na Cejlu bylo „mnoho pokojíků“, dlouho a marně se vzpírali stateční zástupcové mladého svobodomyšlnictví v letech šedesátých; vzpomeňme z tohoto času „za živa pohřbených“ alespoň dvou milých osobností z literární bohémy, již teprve zásluhou neúnavného Miloslava Hýska byli doceněni: dumného lyrika s melodií v uzounké dušičce Aleše Balcárka a havlíčkovského novináře břitkého péra a pevného programu Františka Jaroslava Kubíčka. Nepřišel jsem, abych zde konal církevně politickou kritiku neb dokonce protináboženskou agitaci. Uznávám vděčně, co znamenalo věrné katolické kněžstvo pro národně jazykové probuzení na Moravě. Chápu plně výchovnou moc kultu velkých světců ve středověku, který se po případě může prostírat až do devatenáctého století. Ano, jsem ochoten přiznati, že pojem moravanství byl netoliko zpoetisován, ale i zmonumentalisován představou strážných vrchů a svatých Hostýna a Velehradu. V hloubi duše však cítím, že tento ultramontanismus, církevně tak uvědomělý, má pramálo společného s podstatou náboženství, již pro svůj výlučný základ minulostní. Náboženství naopak — a na jeho konfesijní formě při tom vůbec nezáleží — jest projevem vášnivého citu pro stupňovanou přítomnost, která celá kypí a vře jsoucností boží; ne nadarmo praví Písmo, že Bůh jest Bohem živých, nikoliv mrtvých.

Ale vracím se na půdu čistě literární a táži se, zda tento církevně politický směr na Moravě, nadaný tolika zevní-

mi výhodami, vydal alespoň jediný plod básnický, který by se mohl rovnati, nedím Čechově „Dagmaře“, Zeyrově „Kronice o svatém Brandanu“, Vrchlického „Legendě o svatém Prokopu“, ale alespoň retrospektivním eposejím Jana Hollého, vzešlým z podmínek obdobných, když nechceme měřiti velkým uměleckým výtvorem cizím, jakým jest na př. Mistralova „Mireiò“, ztělesňující sladce a zlatě vše, o čem katoličtí idylikové na Moravě horovali. Pouhé mlčení jest mně odpovědí. Na obranu tohoto směru bývá uváděno jméno Sušilovo, které dojista zaslouží, aby bylo vyslovováno s úctou. Ale nikdo není pádnějším důkazem toho, co jsem řekl, než skladatel „Zpěvů a hněvů“. Pro vytvoření svérázné literatury moravské neučinil tento velký učenec a slabý veršovec pranic tam, kde se při-držoval reakčního historismu. Jeho význam tkví jinde: v čele těch, kdož podstatu moravského svérázu a tím i podmínky osobité literatury moravské hledali ve své-bytné kultuře lidové.

Také oni byli romantiky. Z týchž kořenů, z nichž v Čechách vzešlo a do květů svěžích barev vyrazilo básnické dílo Františka Ladislava Čelakovského, Karla Jaromíra Erbena a Boženy Němcové, vyrůstá na Moravě nejprve veliké hnutí národopisné; není to pouze ruch odborně naukový, nýbrž též kulturně národní víra. V obou svých střediscích, v chabějším Brně a rušnější Olomouci, spojuje se druhdy, a to ke svému očitému neprospěchu s fantastickým starožitnictvím, ale většinou se opírá vedle romantické víry v čistotu a v příkladnost duchovního života lidového, též hlavně o realisticky trpělivé, spolehlivé a podrobné studium živé skutečnosti a o odříkavě nábožnou lásku k ní. Národopisní sběratelé a badatelé na Moravě byli do dna duší prosyceni hrdostí, že svérázné rysy vzdělanosti lidové jsou tu mnohem plněji a čistěji zachovány než v Čechách, a že Morava, podle příznačných slov Svatopluka Čecha, „žena měkká, chráníc tvrdému Čechovi poklady tichých, jemných krás, dává mla-

děmu východu v jitřním úsměvu hleděti do zestárlého západu šerých rysů“; slyšíme, jak se tu proti českému západnictví uvědoměle hlásí romantické slavjanofilství ruské příchuti poněkud pyšné a pohrdavé. Avšak s touto pýchou nerozlučně byla spiata šlechetná úzkost, že nebudou dosti včas tyto poklady odkryty a zachráněny, a z tého úzkosti plynulo neúnavné úsilí sběratelů, jež občas nepřipouštělo náležité kritičnosti badatelské.

Pokloňme se na tomto místě největší vědecké osobnosti na Moravě v druhé polovici devatenáctého století, Františku Bartošovi, a slibme si, že duchovědná fakulta Masarykovy university se nikdy neodcizí jeho duchovnímu odkazu! Teprve budoucnost rozhodne, zda filolog byl v něm větší než národopisec, a zda jeho badání o dialektech či jeho zkoumání lidové písně neb jeho studie zvyklovné zaslouží podivu největšího. Při tomto konečném zvážení Bartošova významu bude asi klidněji a mírněji souzeno o tom, co se naší generaci na Bartošově metodě zdá zastaralým a nedokonalým. Avšak již dnes cítíme, že krásnější a mohutnější než jednotlivé stránky vědeckého odbornictví Bartošova byla jeho jadrná a samorostlá osobnost, tkvějící tuhými kořeny ve zdravé pravdě kraje a lidu, ale vzpínající šumnou korunou do vlahého vzduchu starodávného idealismu. Romantik v základních názorech, byl Bartoš realistou v lásce k detailu a v porozumění jemu; Moravan každým úderem poctivého srdce, stál při duchovní jednotě české; pokorný sluha slova uctíval především národního ducha. Jeho odraz hledal také v krásném písemnictví, po němž, občas se sklony konservativního moralisty, žádá, aby u výchovném výběru zpodobovalo to, v čem se zrcadlí zachovalý a svěbytný život lidový, který také pro něho byl zárukou našeho těsného a blahodárného spojení se slovanským východem.

Takto s Františkem Bartošem co nejtěsněji souvisí celý vývoj výpravné prósy moravské, pokud studovala život

lidu, namnoze se zřeteli národopisnými, i u nejlepších z těchto povídkářů převažuje — právě jako ve vědeckém tvoření Bartošově — pozorovatelství a reprodukce dokumentární daleko nad samostatnou invenci a psychologické proniknutí. Národopis se může — ale jen v stadiu průpravném — spokojiti pouhými doklady zjištěnými s fonografickou a kinematografickou přímostí, krásné literaturě však nedostačují, jsouce pro ni leda látkou, z níž teprve třeba tvořiti typy, objasňující duševním růstem hlubší osnovu života. Ani v nejstručnějším přehledu nemůžeme zde shrnouti rozsáhlé a rozmanité moravské písemnictví tohoto druhu, které dlouho bylo pokládáno za moravskou literaturu nejvlastnější; ukázal bych rád jenom k jeho vývojovému vzestupu.

Naivní naturalismus Kosmákův, sloučený s monumentálním darem výpravným, vychází ze záměrů mravokárně kazatelských a chce zlepšovati skutečnost, kterou pronikavé oko lidového konservativce v kněžské sutaně vidí velice ostře, ale i jednostranně. Praví realisté, jejichž řada se počíná již na rozhraní padesátých a šedesátých let jadrným primitivistou Antošem Dohnalem, nedbají jiných cílů, než životní pravdu vystihovati plně a názorně v její celistvosti, občas zkratkou typisující. Chtějíce se jí zmocniti, užívají svých nástrojů nejdokonalejších a těmi jsou jejich smysly: u Viléma Mrštíka, jenž byl skutečným uměleckým temperamentem širokého, byť nesoustavného vzdělání, ale bez náležité kázně, převládá prudké oko malíře-impresionisty, u chudšího, avšak spořejšího Aloisa Mrštíka sluch ostře vnímající. Ale skutečnost, pojatá pouze smyslně, jest neúplná; jest třeba, aby se pronikla též její ideová náplň. O to se pokusil silný a programový intelektualista, prosycený střízlivým slováckým rozumářstvím, Jan Herben, jemuž se však nedostávalo v jeho traktátovité kronice dědiny a rodiny na moravském Slovácku náležité intuitivnosti básnické. Starší z těchto povídkářů a romanopisců věřili ještě po barto-

šovsku v zachovalou kulturu lidovou, mladší však, jako oba povahopisci obvodu brněnského, Josef Večeřa před lety a Viktor Kamil Jeřábek dnes, ukazují k jejímu rozkladu novými prvky civilisačními a na míle se ve svých zachmuřených obrazech nových vesničanů vzdalují od romantické idyly; pro ně život na dědině dávno přestal býti prototypem života národního.

Láskyplná oddanost, s níž mnozí z těchto umělců přilnuli k lidu, jest hodna podivu, a ještě po stoletích bude vděčně vzpomínáno intimity, s jakou s lidem splynuli bratří Mrštíkové a v jiných oborech umělecké tvorby Jožka Úprka neb Leoš Janáček. Některé moravské autory přivedla tato důvěrnost k tomu, aby v pracičkách krajinně i kmenově uzavřených psali nářečím, nemíníce ho přenášeti do vyšších oblastí literárního tvoření. Byl by mrzutým pedantem ten, kdo by si nepřečetl s chutí valašských rozprávek Ozefa Kaldy, štavnatých šprýmů Otakara Bystřiny neb vtipných písniček Ondřeje Přikryla z Hané. Zdůrazňuji výslovně krajovou intimitu jako podmínku dialektické poesie, která bez ní padá; jeť nářečí v poesii jakýsi rodinný tón, jehož chuti se doberou jenom příslušníci téhož pokrevného celku, a který se nezavševňování snadno může zdáti malichernou titěrností a nedůstojným mazlením. Nedovedu však upříti také, že tohoto dojmu teplé důvěrnosti lze dosáhnouti i pouhými dialektickými náznaky, střídavě rozesetými a dodávajícími spisovné řeči, neobměněné hláskově a tvarově, zvláštní příchuti a vůně. Dosvědčují to v oboru lehké Musy jádrné hanakismy kovářova syna z Náměště F. S. Procházký a v tragické oblasti hranaté lachismy a silesismy Petra Bezruče z pod Lysé hory; i zde platí: cesty mohou býti rozličné! —

Když roku 1885 v třetím ročníku památného almanachu „Zora“ uvažoval jedenatřicetiletý Leandr Čech „o úkolu krásné literatury české na Moravě“, nedostačily pronikavému názoru tohoto čelného zástupce moravské kritiky

ani písemnictví, jež by bylo výrazem minulého vědomí národního, ani literatura, která by z přítomnosti vybírala toliko lidový život v tradiční kultuře, jej studovala a popisovala, spojujíc tvořivost s pozorováním. Leandr Čech žádá mnohem více. Odvraceje se od literární romantiky, jejíž koncepci moravské literatury jsme doposud v různém odstínění poznávali, přihlašuje se již k slovesnému realismu s jeho zřetelem k přítomnosti, k jejím otázkám náboženským, mravním, sociálním a politickým; jest ctí Leandra Čecha, že proti idylickému uskrovnování moravských romantiků prohlašuje maximalistické požadavky evropské. Nezapomeňme, že právě v této době počíná na celou duchovní kulturu českou působiti velký Moravan, jehož jméno nese s pýchou naše universita, Tomáš G. Masaryk, podobně jako o půlstoletí dříve Palacký, sice záhy opouští rodnou půdu moravskou a odcizuje se jejím poměrům, ale vliv jeho na Moravu jest značný, znamená tu pokrok zvláště svým podnětným criticismem, jehož se tolik nedostávalo pokolení barthošovskému. V důsledku těchto zásad, které brzy měly znamenati myšlenkovou revoluci českou, vytkl Leandr Čech již před třiceti pěti lety moravské literatuře program, který podnes do slova a do písmene zůstává v nezměněné platnosti: jejím předmětem budiž současný život se svými otázkami a problémy, hlavně politickými a sociálními, zvláště pokud se moravské poměry liší od poměrů v Čechách.

Ačkoliv Leandru Čechovi samému tanul na mysli především velký román sociální a ač nedočkavě volal po českém Gogolu a Turgeněvu, přece jeho zdravý a silný smysl pro skutečnost žádal si po specificky moravském spisovateli, aby si hlavně všímal národních a národnostních poměrů na Moravě, nedostatku uvědomělosti, boje o existenci češství v poněmčilých a odrodilých městech, ovládaných cizím kapitálem — dobrý Evropan, jakým vždy byl žák Tainův, nezapřel v sobě svědomitého národního buditele. A v tom se s ním shodují členové jeho generace i poko-

lení následujícího. Tento tón slyšíme stejně z literárně výchovných epištol kritika-pedagoga Františka Bílého, v němž Praha nevyhladila ustrašenou dušičku českého brněnského dítěte z podruží, stejně jako z nadšených apostrof valašského žáka ruské poesie Františka Táborského a pak nejsilněji z monumentálních rapsodií Petra Bezruče: syn slezského buditele, obviněného v Čechách z rouhavého obrazoborství, dovedl v duchu nového kriticismu prvek národní sloučiti se živlem sociálním a ve smyslu všeho velkého umění hlas ducha, obrážený vrchy a lesy rodné země, posílit hlasem krve.

Tento tón doléhá k nám z publicistického odkazu i z románového díla aklimatisovaného Brňana západočeského původu, Josefa Merhauta, u něhož touha po svobodném českém člověku na radostné moravské půdě bije křídly nejen v promyšlených a statečných projevech o Národním divadle brněnském, ale i v naturalistické mystice sociálních románů, navazujících technicky namnoze na Viléma Mrštíka. Josef Merhaut jest zvláště památným dokladem, jak Morava stále dovede vábiti a ochočovati duchy příchozí z Čech, napomáhati jim ve vývoji k jasné opravdovosti, asimilovati je svým potřebám a svému cítění. Psychologa básnické tvorby současné čeká úkol, aby vyložil, zač vděčí Moravě barbarský primitivismus Josefa Holého, naturistická sensuálnost Stanislava K. Neumanna neb zemité improvisace Jiřího Mahena a lyrika těžké krve Rudolfa Těsnohlídka. A zůstala snad beze vlivu na svého největšího básnického hostě, na Otokara Březinu? Na moravských svazích rodné pahorkatiny zjemněla a zesládla jeho sensibilita, krajinné dekorace jejích rolí a lesů vytvořily pozadí jeho snů; dojista by on, básník kosmické vděčnosti, sám přiznal Moravě podíl ve svém bohatém vývoji.

V nových obměnách splňují moravští spisovatelé program, který bystrozrak Leandra Čecha vytkl literatuře na Moravě: všeobecně jest patrný odklon od romanticky

podmíněného a národopisně zbarveného písemnictví, je muž lidová kultura vesnická jest východiskem k umění zakotvenému v přítomné skutečnosti a jejích problémech, najmě sociálních. Pro cesty výpravné prósy na Moravě dnes a zítra jest po mém soudu nad jiné význačný zjev umělkyně tak vážné a složité, v jakou dorůstá Božena Benešová. Morava, nejen její rodná země, ale i otčina jejího srdce, přestala v jejích zralých povídkách a jmenovitě ve velké románové skladbě poslední, býti tématem malebným a romaneskním, jakým vždy zůstala její učitelce, Moravance podle náhody zrození, Růženě Svobodové, auctorce „Odlehlé dědiny“ a „Černých myslivců“; z jejích zápasů, snů a bludů národních, politických a společenských, z jejího osudného poměru k Vídni a k Uhrám, ale i k Velehradu a Hostýnu váží ironická, ale na konec tragická básnička své románové problémy, pronikající až ke dřeni jejích postav. Náleží-li takoví umělci do oblasti t. zv. moravské literatury, není třeba se báti o její budoucnost, zvláště, může-li se Morava vykázati lyrikou oné čistoty, jakou podepisuje svým hranatým horáckým rukopisem beztvárný a přeobsažný „blázen v Kristu“ Jakub Deml a soustředí-li se tu mládež ve škole tak jasných cílů a tak zdravé organisace, jak s radostí právě zjišťujeme. V této chvíli do země národně osvobozené, do Brna, konečně zbaveného nadvlády cizácké, přichází duchovědná fakulta Masarykovy university a chce svou stolicí literární spolupracovati při výstavbě moravské literatury, pro niž také Národní divadlo se svou činohrou a rozkvétající novinářství brněnské s plným vědomím poslání vytvářejí žádoucí podmínky životní.

Jsem si vděčně vědom, že stavím na půdě posvěcené vzácnou tradicí; vděčnost mou zesilují i prvky osobní. Připravován pro dráhu literárně dějepisnou od dětství svým otcem, přijal jsem první semena smyslu pro národní tradici, bez něhož historie slovesnosti není možná, od drahé své matky, poučené o tom namnoze vlastivědnou

romantikou olomouckou. S pohnutým úsměvem hledím zpět na chvíli, málem před čtvrtstoletím, kdy orgán moravské kritiky „Literární listy“ přijal pohostinu mou první studii kritickou o moravské spisovatelce Františce Stránecké: z domova přinášel jsem si živé vztahy k slovesné tradici, za studií zasvětil jsem se celou duší snahám kritickým. Spojením tohoto dvojího prvku, dějepisného i kritického, tradičního i estetického teprve vzniká dokonalá věda o literatuře, pro jejíž rozkvět působiti jsem netoliko úředně povolán, ale i ze vši mysli své, ze vši síly své toužím.

Věda o literatuře? Toto heslo nezní příliš vábně, a ani vám ani mně by nestačilo k vyplnění života. Dovolte, abych zde slavně slíbil, že chci tu učiti také tomu, co vysoko stojí nad vědou o literatuře, myslím lásku ke krásnému písemnictví, lásku k umění, lásku k poesii. Přeji si ze srdce, aby tato láska spojovala trvale mne s vámi.

II. STUDIUM NA FILOSOFICKÉ FAKULTĚ

Proslov děkanský při slavnostní imatrikulaci posluchačů filosofické fakulty Masarykovy university v Brně dne 3. prosince 1924.

Akademičtí občané a občanky, slavnostní imatrikulace jest podle starodávných zvyků universitních symbolem Vašeho vstupu na fakultu, a mně, jakožto děkanu, dává vítanou příležitost, abych k Vám promluvil několik vážných a upřímných slov o povaze, drahách a cílech studia filosofického.

Nebudu opakovati krásných vět plných mravního zánícení, jimiž se při své slavnostní instalaci k Vám obrátil náš rector magnificus a kde shrnul hlavní zásady, jimiž se mají řídit všichni občané akademičtí bez rozdílu fakult po stránce intelektuální i mravní, vědecké i veřejné; slyšeli jste je a jistě jste si je zapamatovali. Můj úkol jest jiný: chci před Vámi a s Vámi hlasitě přemýšlet o tom, co tvoří podstatu poslání a posvěcení studia na naší fakultě.

Vím dobře, že jste se pro ně rozhodli z důvodů jiných než hmotných a zjištných: jak povolání badatelské tak úřad středoškolského učitele, k nimž naše fakulta připravuje, zaručují jenom mírnou odměnu a skromné postavení ve společnosti, která si mnohem výše cení hmotnou práci, praktickou zdatnost a obratné hospodaření hodnotami peněžními. Vás přivedla sem, kde vládne pauperismus Aristoteles, jednak láska k naukovému badání ve vědách duchovních, jednak vrozená náklonnost pedagogická: na cestu za poznáním Vám jako vůdčí hvězda svítí touha po vědecké pravdě, a jako jitřní červánky Vás vítají úsměvy Vašich budoucích žáků, snad ještě nenarozených. Tento idealismus vašeho rozhodnutí činí mně Vás dražšími a násobí ještě náklonnost, kterou chovám k Vám pro Vaše nadějně a odhodlaně mládí.

Filosofická fakulta má Vám dáti průpravu jak pro vědeckou činnost tak pro budoucí Vaše povolání školské: které cesty Vás povedou k dosažení těchto cílů nejbezpečněji?

Studium na filosofické fakultě má před jinými odvětvími universitního školení tu velkou přednost, že stále spojuje přísné naukové odbornictví s celistvým a jednotícím názorem myšlenkovým, že jednotliviny zařazuje do duchového obrazu světa, že od poznání analytického dospívá k syntese ideové. Nepohrdejte tou bezpečnou a spolehlivou kázní, kterou Vám poskytuje odbornictví a využijte vydatně výhod, jež Vám nabízejí semináře, jejich knihovny. Nechť se každý z Vás snaží, aby alespoň v jednom oboru byl detailně vzdělán, aby ovládl jeho látku i metody, aby byl poučen o celé literatuře předmětu, aby se seznámil s velkými osobnostmi, jež jsou v tomto vědním úseku vzorem a to netoliko naukovým ale i mravním. Důkladná znalost detailu jest zárukou poctivosti, jest však také nutnou zkouškou nadání, kterou by si mladý adept sám neměl nikdy prominouti.

Nezapomínejte však pro detail na celek své vědy, a pro svůj oblíbený obor vědní na celistvý názor o světě a o člověku, naopak hledejte to, co nauky jednotí a skládá v názor vědecký. Proto si uvědomujte stále, že jste filosofovy a všichni bez rozdílu pěstujte filosofická studia v užším smyslu slova. Vaše myšlení nabude tím metodické přesnosti, náležitého zaokrouhlení, ale i volného vzletu, jakého nepopřává pouhé úzké odbornictví. Překonali jsme bohudíky období přírodního pozitivismu a mechanismu, duchovědy nabyly opět autonomie, osvobodivše se z podruží nauk a metod přírodních, a v novoidealismu, který jest na postupu, nadešla opět říše čistého ducha; bez filosofického úsilí byli by sotva vůdcové věd duchovních dobyli této žádoucí svéprávnosti pro své nauky.

Poskytuje-li Vám filosofie bezpečný pohled do podstaty

bytí, odhaluje Vám historie podstatu vznikání a zákony duchového vývoje. Dobrá třetina z Vás jsou historikové, ale i příslušníci oborů filologických musí se zabývatí problémy dějinnými, a ani ti, kdož si vybrali studium čisté filosofie, neobejdou se bez průpravy historické. Ne neprávem se jmenují naše vědy také vědami historicko-filosofickými. V poslední době stalo se modou podceňovati význam historie a historického vzdělání právě v našem národě, jenž poznáním a vzkříšením svých dějin se probudil k novému životu; důsledkem jest naprostý nedostatek tradice, čímž se tak nevýhodně lišíme od velkých národů na západě Evropy. A přece i my můžeme stavěti na staré dobré grunty, jen když si uvědomíme, že naše přítomnost má jenom potud cenu pro budoucnost, pokud spočívá organicky na základech minulosti. Úkol všech nás živých, jest, aby si skrze nás mrtví podávali ruce s nenarozenými a tuto hlubokou spojitost ideí, generací a dějů posuzuje a laikům podává právě historik. Jest to poslání vznešené a prováděno s opravdovostí, přináší s sebou také, že odstraňuje fanatismus, vede k shovívavosti, pomáhá se vmýšleti nejen do jiných dob a forem myšlení a mravního konání, ale i do jiných povah. Tato zvláštní humanita, jejímž nejkrásnějším ztělesněním jest náš Palacký, plyne přímo ze studia historického.

Obracím se konečně k oboru, jenž jest mým nejvláštějším a jehož posluchači jsou mými osobními žáky, k filologii, objímající studium jazyka a literatury. V nejvyšším smyslu znamená filologie více: studium národa, jeho ducha a kultury, takže prvky psychologické se zde těsně stýkají s prvky historickými, nehledíc ani k živlům přírodovědným, které fonetikou vnikají stále více a více do jazykovědy. Studium filologické umožňuje Vám vzbuzovati do duchovní dílny národa, jež jste si oblíbili, zejména pak národa vlastního. Oddáte-li se plně těmto vědám, pochopíte záhy, že v kultuře není oddělen nikdy duch od formy, naopak, že si ji ve vlastním procesu

tvůrčím vytváří jako tělo organické. Filologické studium to jest, které při zkoumání slohu, básnických děl v minulosti i přítomnosti, ale i samé logiky jazykové vede k chápání estetického prvku v životě jednotlivců i národů, uschopňuje chápati poesii, vychovává pro umění, povzbuzuje ke sličnému vyjadřování a tak se stává průpravou výrazové kultury, kterou národ teprve se řadí k národům opravdu vzdělaným... takto zasluhuje fakulta právem názvu fakulty artistické.

Všecky vědy zastoupené na naší fakultě pojí se ve vyšší jednotu. Dovolte, abych ji označil latinským heslem: studia humanitatis. Věřím pevně, že vedou nejenom ke vzdělání intelektuálnímu, ale také k zušlechtění povahy, k vypěstování charakterové spanilosti, k pravému zosobnění typu člověka, jak tomu věřil starověk, humanismus a klasicismus, a jak v tomto duchu pojali vzdělanost vůdčí duchové našeho národního probuzení. A tu se ocitám u druhé, mravní, stránky studia na filosofické fakultě.

Dovolte mně nejprve malou odbočku; jest jenom zdánlivá. Označili jsme si jakožto úkol filosofické fakulty jednak odborné vzdělání vědecké, jednak průpravu k učitelskému úřadu na střední škole. Jak se nejlépe vyzbrojíte pro své pedagogické povolání? Čím zde na fakultě se připravíte k tomu, abyste se stali dobrými vychovateli? Budete studovati nové teorie pedagogické na psychologickém základě, seznámíte se s vývojem vychovatelství a poznáte přední pedagogické klasiky. Stačí Vám to opravdu, abyste se stali sami dobrými učiteli? O tom pochybuji já, o tom pochybujete také Vy, vzpomínajíce svých dobrých i špatných profesorů na gymnasiích. Pamatujete si, že na Vás z nich mocně působili jenom ti, kteří sami ovládali suverenně látku učebnou a kteří ji dovedli žákům metodicky a jasně podávat, slovem profesori s dokonalou odbornou průpravou. Ovšem pod jednou podmínkou: musili žactvu impono-

vati také svým charakterem, stavěti jim před oči mravní příklad svou ušlechtilou povahou, vábiti je k napodobení vnitřní spanilosti svého lidského zjevu.

I učenec a odborník bez etické hodnoty jest jenom ubožákem, ano snad ještě větším ubožákem než obchodník bez solidnosti, podnikatel bez svědomí, politik bez mravního jádra, tyto tři žalostné typy Evropy poválečné. Pěstění charakteru a výchova jeho jsou stejně důležitými úkoly Vašeho studia filosofického jako průprava nauková. Dnes, skrývající se za modní požadavek hlavního zřetele k blahu obecnému a k hromadnému prospěchu společnosti, zanedbávají lidé a zvláště mladí lidé to, co by mělo jim býti povinností nejsvětější: soustavnou starost o vypěstění vlastního charakteru. A tu v duchu starého humanismu volám k Vám, abyste již teď především dbali o vytvoření souměrné všestranné vyvinutí osobnosti, která podle slov básníkůvých jest nejvyšším štěstím pozemšťanů a jež, nač zapomínají kolektivičtí teoretikové, chová v sobě také prvky sociální spravedlnosti k jiným. Studia vědecká mohou a mají podporovati toto úsilí o vytvoření individuality, ale bezděky přinášejí i nebezpečné svody. A tu Vám kladu na srdce: nebuďte ani pedanty ani fanatiky. Snažte se rozuměti životu ve všech jeho formách, buďte shovívaví k mínění druhého, dbejte krásného hesla velkého myslitele: *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas.*

Ještě jednu věc bych Vám, mladí přátelé, položil rád na srdce. Buďte jasní a radostní! My, Vaši učitelé, vyrůstali v době pesimistické, trápili jsme se skutečnými i domnělými problémy, nesli těžce břímě nedružnosti. Vy jste se narodili do času příznivějšího. Se samostatností naší milované republiky jste dostali do vínku svobodu, která nezáleží jenom ve změněných formách státních, nýbrž především v možnostech osvobození vnitřního. Život sportovní, zdravější formy styků mladých mužů a žen, americký rys zdravého cviku ve volném vzduchu a stálém

styku s přírodou vytvořily zevní záruku pro radostnost Vašich let studijních. Ale také opravdové studium, zahlobání se do věd, filosofická palestra přinášejí s sebou onu zvláštní čistou a jasnou radost, kterou básník nazval božskou jiskrou a dcerou z Elysia. Tuto zná stejně pravý mudřec jako svatý muž boží, jeť ona tuchou oné radosti, kterou přináší přímé pohlížení do tváře boží. A ovšem, jenom tomu se může státi dílem, kdo jest integer vitae scelerisque purus.

Vítám Vás, akademičtí občané a občanky, na naší fakultě, přeji Vašemu studiu mnoho zdaru a Vám mnoho zdraví a radosti ve Vašem akademickém kvadrienniu. Quod faustum felix fortunatumque eveniat!

III. LEOŠ JANÁČEK

Promluva děkanská při jeho promoci čestným doktorem filosofie na Masarykově universitě v Brně dne 28. ledna 1925.

Vaše Magnificence, slovutný pane rektore!

Ve sváteční den naší university předstupuji jménem profesorského sboru filosofické fakulty před Vás s prosbou, abyste předsedal významné slavnosti našeho vysokého učení. Dnes po prvé propůjčuje podle starodávného a ctihodného zvyku akademického Masarykova universita v Brně hodnost čestného doktora muži, který si dílem i působením získal velké zásluhy o národní vzdělanost a tak se přičinil stranou života universitního o to, co ctí a sleduje vysoké učení jako svůj svrchovaný cíl. Jsme šťastni, že jsme tuto závažnou poctu mohli vznést na osobnost, která po celý svůj pozeňvaný věk slučuje s uměleckým nadšením hlubokou opravdovost mravní, s vysokou úrovní hodnou světového fora jadrný a zemitý svéráz domova a, co jest snad nejvzácnější, s tvůrčím úsilím hudebního mistra razícího umění nové dráhy, badavý důmysl sběratele, teoretika a učence dovršujícího důstojnou tradici domácí.

Je to Leoš Janáček, jež si dovoluji tuto Vaší Magnificenci představití.

Rodák z Hukvald na Moravě na rozhraní kmene valašského a lašského, souvisí Leoš Janáček s půdou svého kmene a kraje snad ještě těsněji než oba geniální tvůrčové české hudby, Bedřich Smetana, synu rodu východočeského a Antonín Dvořák, rodák ze středních Čech na stoku Vltavy a Labe. Moravský mistr, který častěji ve svém umění stanul jinde než oba tito navzájem opět různorodí geniové, cítí dnes v perspektivě dovršeného života svou souvislost s nimi, a jest to v jeho duchu, po-

kládá-li naše universita tuto slavnost za hold české hudbě jako dohru roku Smetanova.

V něm samém vstupuje do českého hudebního umění prvek nový, moravský a východní; rozvití jeho odehrává se na půdě, které teprve bylo třeba pro národ plně dobytí, v poněmčeném Brně let sedmdesátých a osmdesátých. Nejlepší mužové, kteří zde žili, naplněni byli přesvědčením, že Morava, jejíž národnost zachovával jenom lid, může přispěti k obohacení, ozdravení a omlazení české kultury tím, bude-li tvořiti z bohatých hloubek ducha lidového, které ovšem třeba poznati a proniknouti. Leoš Janáček se přimkl jako mladý muž k oběma nejmohutnějším představitelům tohoto směru, k Pavlu Křížkovskému, jenž jemu, svému žáku, odhalil hudební stránku lidového zpěvu, a k Františku Bartošovi, který svého mladšího spolupracovníka zasvěcoval do tajemství slova v písni prostonárodní. Památná tato trojice zástupců tří generací: Slezan Křížkovský, Slovák Bartoš a Lach Janáček ztělesňuje ono moravanství, které není jenom zeměpisnou příslušností, nýbrž pojmem psychologie národně kulturní. Znamená pevné zapuštění kořenů do půdy lidu, těsnou souvislost s přírodou, rozhodné uvědomění spojitosti se slovanstvím, ale snad i onen pomalý růst, pozdní uzrávání a schopnost dlouho vytrvati, čímž vším skvěle jest nahrazena rychlá vznětlivost a snadnost myšlení i produkce vlastní Čechům v západní oblasti našeho národa.

Leoš Janáček zrál pomalu a těžce za poměrů nepříznivých; učitelské povolání ponechávalo mu málo času pro tvoření umělecké; nevlídné prostředí brněnské nepodporovalo ho ani podněty ani porozuměním; a jenom cesta na Rus znamenala požehnané obohacení jeho názoru i tvořivosti; prvním jeho dílům se nedostalo provozování, natož ocenění. Ale tento životní zápas všemu navzdory, tato neúchylná služba uměleckého ideálu, tato mravní síla tak příkladná pro celou mladší generaci, přece zvítě-

zily. Leoš Janáček, dlouho považovaný jenom za sběratele i vydavatele lidových písní, za jejich harmonisovatele a badatele o nich, byl skoro starcem, když veřejnost nejenom na Moravě, ale i v Čechách v něm poznala tvůrce, jehož všestrannost se může vyrovnati Dvořákově a jehož osobitost namnoze předjala umělecké snahy nejmladšího hudebního pokolení v evropské hudbě.

My všichni jsme Leoši Janáčkově zavázáni díky za toto bohatství, my všichni jsme na rozpacích, kterou jeho stránku postaviti nejvýše. Nejvítězněji si dobyla světa jeho dramatická hudba, uchýlivši se odvážně a důsledně od operního principu Smetanova; se zatajeným dechem nasloucháme v ní prudkým projevům pudovosti lidové, tragice ruské duše ženské, živočišnému i rostlinnému tajemství odhalené přírody. Ale ze stejných hloubek se derou vokální skladby mistrovy, kde dovršil životní dílo svého učitele Křížkovského, ať nese je mohutná sborová vlna nebo čistý lyrický proud cyklické písně zachycující samo dějství duše. Jenom v pořadí jmenuji naposled Janáčkova díla instrumentální, v nichž smělý novotář si podává ruce s hledající mládeží a při tom tak často nachází docela osobitý výraz pro dumu jednotlivcovu, pro záhadu rasy, pro sen a tuchu přírody. Ti z nás, kdož posvětili svůj život studiu a službě slova, vraceti se budou však znovu a znovu k těm Janáčkovým výtvorům, jež se zrodily ze zcela nového proniknutí melodické podstaty slova, jeho charakterisační síly, jeho dramatické nosnosti: zde stojí kdosi zcela nový a osobitý před námi, jenž svým způsobem nejenom teoretika a badatele, ale především tvůrce, interpretoval heslo evangelia: „Na počátku bylo slovo“.

Když v loňském létě oslavovala celá Morava sedmdesáté narozeniny Leoše Janáčka, cítila filosofická fakulta Masarykovy university, že i ona by měla nějak se přihlásiti k muži, který jako umělec pracuje na roli, jí samou vzdělávané vědecky. Odtud vplynulo jednomyslné roz-

hodnutí jejího sboru dne 12. prosince loňského roku, aby se Leoš Janáček stal jejím prvním čestným doktorem, rozhodnutí, kterému se dostalo 30. prosince schválení ministerského. Bylo přáním celé university, aby propůjčení této hodnosti se stalo způsobem slavnostním, a zaradovali jsme se, když Leoš Janáček k tomu ochotně přivolil.

Když před 20 lety podstupovala česká Morava krvavé oběti pro svou budoucí universitu, byl to Leoš Janáček, který hudebně doprovodil tento zápas. On sám dočkal se toho, co zemi Pavla Křížkovského a Františka Bartoše náleželo již dávno, zřízení vysokého učení jako nejvyššího ústavu kulturního: nechť to jest Leoš Janáček, kdo na tomto vysokém učení první přijme čestnou hodnost doktorskou!

Prosím Vás, slovutný pane rektore, za dovolení, aby promoční akt slavnostním a starodávným způsobem byl vykonán.

IV. NAD HROBEM VÁCLAVA VONDRÁKA

*Smuteční řeč při pohřbu Vondrákové v Brně
dne 17. srpna 1925.*

Mládí, které jest dobou boje, končí se tam, kde se počínají vzpomínky. Naše mladá universita Masarykova má za sebou lustrum napiatého zápasu: zápasu o místo v prostoru hmotném i o vzduch v oblasti národně-kulturní, boje o vnitřní svůj rozvoj a čestné své uplatnění, ale také boje o své bytí a nebytí . . . v tom ve všem prokázala svěžest svých sil a schopnost svého budoucího růstu. Ale předčasně nutí ji krutost osudu, aby se oddala již také vzpomínkám . . . loučí se opravdu se svou kvetoucí mladostí?

Stojíme u otevřeného hrobu, který nám bolestně ukládá, abychom vzpomínali, a hrob ten kyne jednomu z našich členů nejvzácnějších. Profesor Václav Vondrák byl netoliko seniorem učitelského sboru své fakulty, ale zároveň i doyenem mezi profesory university celé, byl v těžkých počátečních dobách děkanem i rektorem na ní, byl členem akademického senátu i zakladatelem slovenského semináře, ale co váží více, než tato všecka důstojenství: byl celým učencem a celým mužem.

Neměl lehké životní dráhy, ale směl-li na jejím konci s básníkem říci: „Non ego pauperum sanguis parentum obibo,“ zasloužil si toho velkou svou pracovní i mravní energií a zvláštním darem, vlastním každému vynikajícímu muži, proměnití zevní okolnosti života ve vzpruhu a podmínky duševního vzestupu.

Z jižních Čech, z kraje lidu hloubavého, ale rozumově kritického, přichází drobný, avšak sporný a tuhý venkovan do Vídně. Není to jenom emigrační vlna, nesoucí rodáky kraje táboorského a práchenského k Dunaji, co určuje jeho dráhu: velké středisko slavistiky, po léta katedra Kopitarova, Miklosichova, Jagičova, vábí mladého muže

filologicky nadaného. Václav Vondrák usedá učelivě u nohou Miklosichových, aby se stal ze žáka jeho pokračovatelem. Celé vědecké působení Václava Vondráka zůstává i na příště určováno dvěma základními tendencemi: jednou, která ho spojuje s povahou rodného kmene jihočeského, a s druhou, která souvisí s tradicemi slavistiky vídeňské. Krajan Petra Chelčického zahloubává se s tuhou úporností především do spletitých problémů své nauky, i když v tom nenachází souhlasu mezi odbornými druhy, a s táborskou tvrdohlavostí hájí všem navzdory své názory. Žák vídeňské slavistiky pojímá svou vědu s universalismem, odlišným od specialisace bohemistů pražských, zdůrazňuje studium staroslovenštiny jako vlastní východisko slovanské filologie srovnávací, má stále otevřen zrak pro všechny zjevy, které pomáhají chápati vnitřní jednotu slovanské jazykovědy. Navazuje v lecčems na starou dobrou tradici slavistiky, jak se vyvinula od Dobrovského, řeší otázky filologické, které zaměstnávají našeho patriarchu, ať směřují k literární historii, ať k dějinám jazyka a písma, a vyvrcholuje své životní dílo stavbou, jež jest náhradou, ale zároveň pokračováním *Institutiones*.

Ale toto dílo důmyslné a rozsáhlé, nebylo klidným plodem nerušeného života učeneckého za výhodných podmínek: učenci a badatelé musili opatřovati chléb nejprve vychovatel a pak knihovník v prostředí, kde působiti bylo leckdy sebezapřením. Václav Vondrák si získal pobytem v šlechtických domech zdrženlivou jemnost, aniž potlačil povahový svůj svéráz a aniž se stal duchovním příživníkem aristokratického světa; posílil službou bibliotékařskou knižní svůj rozhled a úzkostlivou akribii, aniž propadl pedantství knihomolů; zdravý selský kořen mu dovoľoval, aby se peň jeho mužného života pial rovně a důstojně. Okusil pak hořkého chleba slovanského docenta a profesora na vídeňské universitě, kde dlouho stál ve stínu silnějšiho druhu a až do konce pod mrakem ně-

mecké nedůvěry k českému učenci, avšak věrnost sobě samému umožnila mu, aby se ani neztratil vedle autority světové, ani aby se neohnul podle větru vládnoucího. Jeho češství neokázalé a čestné vzpřímilo se ve zkouškách světové války, kdy profesor Vondrák podal neohrožené svědectví před vojenským soudem, a kdy hmotné útrapy hladovějícího inteligenta bylo tak často přehlušovati prací tím intenzivnější.

Tak přišel profesor Vondrák před čtyřmi lety mezi nás, aby stanul u kolébky Masarykovy university, a opravdu možno pověděti o něm: non frustra panem moravicum manducavit. Obě jeho velká mluvnická díla životní doznala nových vydání a zpracování, praktická pomůcka učební pro potřeby posluchačstva přibyla k nim záhy, a rozsáhlý podnik slovníkářský postupoval kupředu, aniž na monografické práce bylo zapomínáno. My mladší podívovali jsme se této vytrvalé píli svého seniora, jenž jako by měl napsáno nad studovnou velké heslo „labor ipse voluptas“.

Čím pak jsme ho poznávali blíže, tím jsme se na něm podívovali ještě upřímněji české a bezúhonné osobnosti lidské, tvořící pozadí individuality učencovy. Václav Vondrák byl učenec kritický a shovívavý zároveň, ale také spravedlivý a laskavý. Spojoval dobrotu s důstojností, opravdovost s humorem, srdečnost s distinkcí. Žil pro své dílo a poslání a byl laskav ke každému, sloužil duchem odborné potřebě vědecké a prozradil často, jak jeho prosté české srdce bije pro obecné zájmy české a slovenské. Jestliže kdo, byl on integer vitae scelerisque purus. Měl plné právo, když, vstupuje na stolec rektorský a mluvě o slavistovi XVII. věku, Jurjaji Križaničovi, zdůrazňoval jeho požadavek, aby Slované měli trochu více charakteru, a kladl-li akademické mládeži na srdce, aby u ní v nerozlučnou jednotu splývali nejen Slovančlověk, ale i muž charakter. U něho samého byla tato harmonie trvalá.

Universita Masarykova se loučí navždy se vzácným tímto člověkem, jenž, stařec odešel, přece předčasně. Václave Vondráku, děkujeme ti za vše, co jsi nám dal: nejen za Tvé dílo vědecké, nejen za Tvou činnost učitelskou, ale i za krásný příklad Tvé pevně vyhraněné povahy, za lásku a dobrotu Tvé kolegiální duše. Tvému příkladu chceme býti věrni, Tvé osobnosti nechceme zapomenouti. *Feminis lugere honestum est, viris meminisse.*

Řeči literární

I. KAREL HAVLÍČEK BOROVSÝ

Řeč o 100. narozeninách Havlíčkových v universitní aule v Brně 31. října 1921.

Mezi svými duchovními hrdiny a vůdci, kteří provázejí potomstvo dlouho po své tělesné smrti jasným příkladem a mravním povzbuzením, mívají národové nevelikou družinu zvláštních miláčků, jimž dávají přednost i před samozřejmými auktoritami, a k nimž se vracejí celá pokolení s pocitem důvěry a něhy. Dějinný paradox chce tomu, že se tito duchové, tak drazí potomstvu, netěšili za svého života vždy lásce a přízni svých vrstevníků, ba, že naopak byli ve své době doprovázeni nedůvěrou a odporem svých současníků; teprve za hrobem vykvetly na tomto dočasném trní růže obdivné lásky. Takto z bohatýrské generace našich buditelů, kteří první polovici devatenáctého věku naplnili velkými činy slovesnými a vědeckými dalekého dosahu pro národní vzdělanost a veřejné obrození, jsou Dobrovský a Jungmann, Šafařík a Palacký, Kollár a Čelakovský ode dávna předmětem úcty, podivu a důvěry, kdežto Karel Hynek Mácha a Karel Havlíček jsou zahrnováni ohnivou příchýlností. Mácha a Havlíček, básník snu vedle básníka činu, jaká to zvláštní dvojice! Oba velcí podněcovatelé odešli od díla nedokončeného, Mácha na rozhraní jinošství a mužství, Havlíček dlouho před vrcholem plodné mužnosti; oba novotáři uprostřed umdlévajících konvencí revolucionovali písemnictví v evropském duchu a střetli se proto prudce se svým konservativním okolím; oba našli českou vlasteneckou romantiku v rozkladu a hledali z ní východisko, Mácha v hlubším a důslednějším romantismu myšlenkovém a uměleckém, Havlíček v jadrném zdraví čerstvého realismu. A přece jak hluboké rozdíly mezi oběma duchy, třebaže pouhé desetiletí leží mezi jejich kolébkami! Karel Hynek Mácha narodil se, žil a zemřel

ještě úplně v těch těžkých, temných letech metternichovské poroby, jimž nebylo jitřního světla, i náležel k pokolení, které, nesmějíc se vyžití veřejně, utíkalo se výhradně do snu, hledalo útěchu na osamělé hrudi přírody, zžíralo se metafysickými úzkostmi — proto se stal básníkem noci a jejího mučivého mlčení. Když v čtyřicátých letech Karel Havlíček Borovský vstupoval do veřejnosti, klesaly v Rakousku již okovy a řetězy dávno zrezivělé a publicita byla do jisté míry možná; nastával úsvit a jako polnice bdělého kohouta přivolával právě Havlíčkův hlas blížíci se den. Mužem dne nazval Karla Havlíčka již Neruda, a jenom za jasného světla denního dovedl žítí tento osvícený duch světlé rozumovosti, jiskřivého vtipu a průzračného úsudku, před jehož planoucímá očima se plašili netopýři a sovy. Mácha, vyhýbající se v plaché soustrasti člověku, nacházel úkoj jenom v přírodě, Havlíček však, k přírodě lhostejný a neúnavně se zabývající člověkem, miloval a sledoval nadevše denní činnost lidskou. „Jen bílý den nám plné, volné slovo, jen bílý den nám svobodný dá čin“, vyložil si jeho přesvědčení správně básník a zachytil tím nejen smysl Havlíčkova zjevu, ale i smysl jeho doby: po generaci romantických snů přichází o vigílii roku 1848 velký politický realista, učí politicky mysliti, politicky mluvit, politicky jednati. Ale že je básníkem činu, dovede na konec i politicky trpěti. Přichází neobyčejně zralý a vyspělý, jakoby ani nebyl čtyřadvacetiletým mladíkem bez dokončených akademických studií. V době, kdy se jiní nesnadno rozhodují mezi cizími vzory, jest tak hotov, že skoro již nepřijímá vlivů z vnějška a podlehne-li na chvíli přece některému, jest to jenom proto, aby s jeho pomocí vybavil určitéji ukryté rysy své rázovité osobitosti; důmyslně poznamenal Denis, že jest, na rozdíl od ostatních vůdců hnutí národního, mnohem méně prosáklý vlivy cizími, mnohem bezprostředněji proniklý tradicemi národními. Potomek chudých chalupníků na nejdrsnějších a nejméně úrod-

ných místech Českomoravské vysočiny a synek praktického maloměstského kupce měl tuhý životní kořen a dovedl se vzpíratí nepříznivému osudu, ale sdílel se se svými krajany také o svéhlavou rozumovost a o náklonnost k náboženskému hloubání, již působení pobožné a citové matky i obou kněžských vychovatelů v dětství ochočilo až ke křesťanskému sentimentalismu. Již u chlapce jeví se záhy tvrdý vzdor, který se bouří proti veškerému bezpráví, jež k německo-brodskému gymnasistovi přistupuje hlavně ve formě obecné germanisace v městě, na školách, ve vzdělanosti; velmi časně vyškrtne Havlíček ze svého evangelia větu o neodpírání zlému. V mladistvých veršovaných projevech, formálně velmi nedokonalých, hlásí se u Havlíčka občas romantika, nevyvážená z nitra, nýbrž jen načerpaná z ovzduší a zároveň vlastenecké zanícení, temenící až z hloubek bytosti; obě se spojilo, když Havlíček pojal životní plán, státi se knězem-učitelem, který by konal mezi lidem úlohu národně buditelskou. Ale tento vlastenecký romantismus, velmi časně zavrhováný rozumem, „katem a ukrutníkem“, musel projíti dvěma zkouškami ohněm, v nichž máloco z něho obstálo, avšak kde se pročistilo stříbro Havlíčkovo svérázu.

První zkouška nadešla mladému alumnovi v pražském semináři, kam vstoupil náboženský horlivec, aby skeptik a odpůrce církve opouštěl zdi jesuitského Klementina. Poznal zblízka zkostnatělost dogmatu, bránícího se vědeckému pokroku, i násilnictví hierarchie, podporující světský absolutismus, ale co bylo významnější, osvojil si osvícenskou kritiku náboženství a církve od Voltaira po Lessinga a nacházeje v ní učení sourodé, přijal ji úplně. Jsa nejvýše ochoten připustiti romantickým novokřesťanům rázu Lamennaisova mravní krásu osobnosti Ježíšovy a trvalou cenu jeho etiky, ovšem přeložené do střízlivějšího a praktičtějšího utilitarismu. S katolickými romantiky ani s protestantskými dědici české reformace,

kteří dávali ráz našemu smýšlení buditelskému, neměl napříště nic společného a náboženský svůj racionalism nezapřel ani, když na vrcholu své mužné síly a veřejného vlivu ve skvělých „Kutnohorských epištolách“ mínil v zájmu občanského pokroku občerstviti církev některými reformami, nedotýkajícími se věroučného základu. Kritické osvícenství osmnáctého věku zůstalo u nás nevyžito, ježto obrození přijalo z něho v první své fázi pouze některé podněty vědecké, nepřenesše jich do veřejného myšlení; Havlíček však, ve shodě s obnovou racionalismu mezi oběma revolucemi 1830 a 1848, dohání zameškané období vývoje a slučuje filosofii osvícenskou se střízlivou rozumovostí, se zdravou skepsí, s chladným hloubalstvím, plemennými to znaky českého kmene na rozdíl od Moravanů a Slováků. Po Josefu Dobrovském jest Karel Havlíček první důsledný osvícenec českého obrození; osvícenství není mu pouhou kritickou metodou, nýbrž tvůrčím podnětem, jak ukazuje jeho velkolepý zlomek „Křtu sv. Vladimíra“, v němž český vtip se pojí vítězně k voltairovskému sarkasmu, k feuerbachovskému pojetí, k heinovské svévoli obraznosti.

Druhá zkouška nebyla ani méně bolestná ani méně významná, a to jak pro Havlíčka sama, tak pro celý veřejný život český. Jedinou větší politickou koncepcí vlastenecké romantiky byl panslavismus, posvěcený a ověřený auktoritami Josefa Jungmanna, Jana Kollára, Fr. Lad. Čelakovského, jenž se někdy spokojoval jazykovou a knižní vzájemností, ale namnoze se opíral o idealistickou víru v mocné carské Rusko, jakožto pavězu Slovanstva veškerého; austrofilská prakse stejně obratně jako neupřímně zakrývala skutečné smýšlení českých vlastenců, s nimiž i Havlíček původně souhlasil. Úskalím, o něž se ztroskotávají důvěry tak smělé a víry tak matné, bývá zpravidla přímé poznání, a toho se dostalo Havlíčkovi již záhy. Víme dnes, že poznal z Ruska zeměpisně a literárně pouze nepatrný úsek a to očima moskevských slavjanofilů, ba,

že se nesnažil více poznati, ale to mu stačilo, aby byl navždy vyhojen z panslavistických utopií a o vůdčím postavení carského, pravoslavného Ruska v budoucím Slovanstvu; pohrdaje samoděržavím i aristokratismem šlechty i kněžstva, nemohl v životních formách ruských spatřovati výhody pro nás Čechy, napadal po návratu do vlasti všecko oficiální rusomilské slovanství a přikláněl se v politice k austroslavismu, jenž však znamenal přestavbu absolutistického císařství v konstituční stát federativní, kde by Čechové a těsně vedle nich Jihoslované byli vedoucími národy; jeho zanícení pro spravedlivé a moderní Rakousko vyrovnalo se málem jeho nesmiřitelnému opovržení k staré habsburské monarchii, jejíž vlády spatřovaly v Havlíčkovi právem odpůrce zvláště nebezpečného. Jasná formulace těchto politických zásad nebyla při Havlíčkově návratu z Ruska ještě možná, a také on si ani neuvědomoval, že v něm především uzrál politický novinář.

Ziskalť v Moskvě ještě mnoho jiného, co bylo ziskem i pro celé české písemnictví. Léta čtyřicátá na Rusi jsou velká doba myšlenkového kvasu, z něhož se zrodil monumentální realismus ruský, pro Havlíčka zosobněný hlavně Gogolem. Zde se naučil Havlíček literární metodě pro pozorovatelský, ostrý dar, jenž mu byl vrozen a pro schopnost názorné i sporé charakteristiky, v které se vytrvale cvičil; jadrné a rušné „Obrazy z Rus“ ukazují, jak pronikavě postihoval Havlíček všední život kolem sebe, do té doby neuznávaný u nás za hodna pozornosti spisovatelské; velmi brzy se projevila B. Němcová učelivou žačkou Havlíčkovou. S Rusy Havlíček nenáviděl Němců a s nimi je pilně četl; byla to tehdy zvláště tak zv. škola mladoněmecká s Boernem a Heinem v čele, která ho doučovala v technice pamfletu a paskvilu veršem a prósou a posilovala jeho přesvědčení, že novinářství náleží k nejvyšším formám novodobého písemnictví.

Žurnalistika politická nebyla mu roku 1845 v Praze zprvu

zcela dostupna, i spokojil se Havlíček zatím s žurnalistickou kritikou. Pravím výslovně: spokojil se, neboť, ač ji konal se zanícením, byla mu přece pouhou průpravou a episodou. Posuzovatelů a to namnoze esteticky i historicky vzdělanějších a klidně obzíravějších měla naše literatura před Havlíčkem několik, ale on byl první, kdož odhadl a obhájil funkci kritiky v národní vzdělanosti, kdo z úsudků slovesných činil obecné závěry pro hodnocení společenských jevů, kdo se v praxi nebál pohoršení, když šlo o plný projev osobního názoru. Polemik, jenž kritika doplňoval, byl nebezpečný, neboť neobmezeně a pronikavě vládl rozumovým vtipem a za ním utajoval humor poctivého a srdečného muže, který nenávidí lidských neřestí a pošetilostí, ale miluje při tom člověka. Forma, jíž Havlíček polemik ve verších a zvláště v epigramech a parodiích užívá, aby ji v geniálně politické grotesce s jemnými lyrickými tóny a s dravou satirou „Tyrolských elegií“ dovedl k mistrovství, jest důsledkem a pokračováním slohové zásady Čelakovského, který lidovou píseň učinil výrazovým východiskem, ovšem žertovný a smavý rozmar usedlého Goethovce proměnil se v podání Havlíčkově v útočné a hořké veselí bojovníka, jenž, octnuv se v háji Charitek, řeže pruty a ratolesti na šípy.

Nebyl to nikdo menší než František Palacký, kdo tohoto vynikajícího spisovatele uváděl soustavně do praxe politicky novinářské, cítě, že v něm nalezl lidového tlumočníka svých politických zásad, vyvoděných z poznání vývoje dějinného. Vzájemný vztah těchto dvou mužů náleží k nejsvětlejším kapitolám našeho národního obrození: jen zřídka dovedou si tak porozuměti dva vyhranění zástupcové generace otecké a synovské, různí temperamentem, vychováním, prostředím společenským a názory náboženskými a estetickými; řidčeji pracují v bezděčné dohodě druh pro druh; nejřidčeji zachovají si věrnost ve zkouškách, jaké reakce uložila Palackému

i Havlíčkovi. Krásně pověděl Masaryk, že jejich spojení bylo a zůstane požehnáním. Palacký, jenž byl duševní aristokrat s panským a učeneckým odstupem od lidu, potřeboval novinářského apoštola, aby doktriny přesně promyšlené a pečlivě odůvodněné přenesl s jasností a prostotou, které nikterak nejsou nejmenším uměním, do měst a i vesnic, aby pro ně s láskou i s důrazem vychovával čtenáře a vyznavače, aby je ilustroval názornými příklady ze života a měnil i v drobnou praxi osvětovou a hospodářskou. K tomu nechybělo Havlíčkovi nic: ani přesný smysl pro podstatné, ani dar přehledného a zajímavého výkladu, ani mravní zanícení, ani řízný vtip — první náš novinář byl zároveň naším žurnalistou největším. Politický rozmach r. 1848 způsobil, že oficiální „Pražské Noviny“ Karel Havlíček zaměnil za svobodný deník národního liberalismu „Národní Noviny“, kdežto reakční tíseň přinutila ho, že se místo denního listu musí omezit na politickou lidovými výchovnou revui „Slovana“; rytmus doby měnil přirozeně tón přednesu, ale čím se zachmuřoval politický obzor, tím byl Havlíček rozhodnějším, radikálnějším a odvážnějším.

Je-li František Palacký vlastním českým politikem roku 1848, jest jeho vlastním žurnalistou Karel Havlíček; v zásadách, jež jsou majetkem Palackého, není mezi nimi rozdíl. Oba stavějí proti starému Rakousku, v kterém se panovnícký absolutismus dobře snášel s protinárodní centralisací německou, jednotné velké a silné Rakousko nové, důsledně konstituční a vybudované na federaci národů; oba přehlížejí starý český program státoprávní, Palacký, podle slov Pekařových, patrně pod vlivem mladistvého svého prostředí slovenského, z politicko-filosofického přesvědčení o nastalém období velkých států, z naděje, že nová ústava státu převahou slovanského obnoví staroslovanskou demokracii, Havlíček asi z nedostatku smyslu dějinného a ze skrovnějšího zájmu politickoprávního, snad i z ohledu na uherské Slovensko, od

něhož mnoho očekával pro národní budoucnost, hlavně však z překypující plnosti svého nacionalismu, pro něj hlavní životní skutečnosti jsou celky národní a nikoliv státní. Ozvaly-li se mezi oběma — také za Havlíčkovy kratičké a bezvýznamné prakse parlamentně-politické — rozpory, vyvěraly spíše z různosti temperamentu než názorů; přece však tato různost nedopustila, aby Havlíček, důsledný, rázný demokrat, lidový až do dřene kostí, rozhodný v slově i v činu, snad stanul v radikálním táboře. Před tím chránila jej jeho rozvaha, kritičnost přenášená i do praktického života, přísné vědomí výchovného poslání mezi lidem — muž úplně zralý v dvacetisedmi letech nemohl ani v politice přijímati romantiky mládeže, kterou zavrhoval v literatuře.

Jest známo, že naděje o plně konstitučním, národně federalistickém Rakousku se nesplnily ani roku 1848, ani kdy jindy v sedmdesáti letech, následujících; nikdy nebylo zklamání těžší než za tuhosti reakce Bachovy po r. 1849. Radikálové byli rozptýleni a umlčeni, Palacký uchýlil se od politiky zase k přísné práci vědecké v ústraní své studovny, ale Havlíček vydržel tak dlouho, až se všechny otrávené šípy persekuce státní sesypaly bez výběru na jeho mužnou hrud'. Vyprávěti o křížové cestě, která vede Havlíčka z Prahy do Kutné Hory a Německého Brodu, aby přes brixenskou Kalvarii dospěla hrobu olšanského, znamená buď obviňovati politickou a policejní moc rakouskou z pomalé vraždy, která nemůže býti ani pozakryta heslem vraždy justiční, nebo zpívati chválu mužných ctností, jaké jenom zřídka se objevují v moderním životě politickém. Havlíček nikdy nedbal o dekor romantický a také v úloze mučedníka nijak si neliboval, jak svědčí jeho důstojné a naprosto nesentimentální dopisy brixenské, ani myšlenku, jež ležela nasnadě, že v něm jest pokutován celý národ, nerozváděl se samolibým zrcadlením. Patetikům bylo by po chuti, aby se přel s osudem neb žaloval Bohu, ale Havlíček hovoří ironicky

s měsíčkem a vypráví mu rozmarně tragikomedii Bachova Rakouska, jež nadarmo žandarmerií zuří proti svobodné myšlence politické. Romantikové by si přáli, aby proklínal tyranství církve a státu a svolával na ně soud dějin, avšak Havlíček vymýšlel jen in margine Nestora rouhavé legendy staroruské, nebezpečnější ve své grotesce než kletby a hrozby. Přes to neušel mimoděk svatozáři mučedníka a také v tomto neočekávaném úkonu prospíval po celá desetiletí po své smrti národní věci, jako jí sloužil činností politicky buditelskou, dílem novinářským, svobodným smíchem satirickým.

Když pětatřicetiletého žurnalistu s činností pouhých šesti roků a spisovatele dvou tří nevelkých knížek pohřbívali za doby nejtěžší reakce a za všech policejních opatření, shromáždili se kolem jeho ostatků v Praze na neodolatelný povel svých srdcí všichni Čechové, kteří měli odvahu své národnosti a svého občanského přesvědčení. Platí o tom verše básníkovy:

„Ten drsný lid náš sukovitý — a tvrdý jako štítý jeho skal — před rakví jeho tiše jak v zem vbitý — a přikovaný stál. — Však co v svém nitru cítil, blýsklo — mu v tváři, stál zde čestná stráž — vše v jediném se vzdechu k sobě tisklo: Byl celý náš!“

Ano, zde jest skryta záhada osobního kouzla Havlíčkova, které na nás působí stejně dnes, kdy jeho politické tužby jsou naplněny, jako nás posilovalo v dobách, dokud nebyl jeho boj za národní samostatnost dobojován. Karlem Havlíčkem Borovským ztělesněna jest česká národní povaha v kladných a plodných svých rysech, které útisk hmotný i mravní po století dusil a vázal, a jenž se projevil rázem, jakmile nadešla možnost svobodného projevu od rozumové hloubavosti a prudké ráznosti až po řízný vtíp a živý humor, od vytrvalosti v práci a utrpení až po družnou dobrotu prostou patosu, od jasnosti v myšlení až po jasnost ve výraze, která jest obranou proti sentimentalitě. Mnohý z jeho vrstevníků i násle-

doovníků nadán byl tím oním z těchto povahových znaků; všechny však na sebe soustředil pouze on sám, kost z kostí našich, maso z masa našeho. A není pochyby, že stejně jako my, kteří vůči němu jsme asi generací vnuků, řeknou i děti dětí našich o Karlu Havlíčkovi Borovském: „Jest celý náš!“

II. MAGDALÉNA DOBROMILA RETTIGOVÁ

(Slavnostní řeč při odhalení pamětní desky na úmrtním domě M. D. Rettigové v Litomyšli dne 7. června 1925.)

Dům, jehož neposvětila svou přítomností, svou činností, svou láskou ženská bytost, ať jako paní, ať jako manželka, ať jako matka, není ještě domovem a čeká stále, jsa neúplný a sirý, na tento dotyk zdůvěřňující a posvěcující. Stejně město, i když se může chlubit minulostí sebe slavnější a tradicí sebe významnější, zůstává nedotvořeno, dokud se po jeho zdech nerozjehl teplý dech, dokud na jeho dlaždicích neulpěl požehnaný krok velké ženské osobnosti, silné, milující srdcem, dělnou rukou nebo tvůrčím duchem; aby v něm bylo bezpečno, potřebuje své patronky, jejíž příklad posiluje daleko přes desetiletí, ano, přes století.

Naší staré Litomyšli se toho dostalo ve svrchované míře. Tři ženská jména spojena jsou nerozlučně s velkým rozkvětem Litomyšle v XVI. a XVII. věku, a jest nám, jako by duch jejich vlál kolem našich skrání, bloudíme-li mezi zámek, piaristickou kolejí a horou Olivetskou. Do bratrského sboru pod horou Olivetskou docházela první česká spisovatelka, obrádkyně Jednoty, panna Marta z Boskovic, statečná žena, nebojící se ani mocných v církvi, ani mocných na trůně, která nechtějíc býti Martou a starati se o přeslici a tabuli, vyvolila lepší stránku sobě. V slastné renesanci litomyšlského zámku takřka zkameněly hrdý úsměv a láska ke kráse, jež přinesla ze Španěl do Čech podnitelka stavby jeho, o níž praví básník: „Paní z Pernštejna kráska jará, rodem byvši Manriquez de Lara.“ A několik kroků odtud připomíná kolej piaristická zbožnou a přísnou zakladatelku gymnasia zdejšího, pannu Frebonii z Pernštejna, jež dala městu nový smysl a nový význam tím, že uskutečnila sen protireformační doby, vypěstovati soustavnou výchovou

křesťanskou učené a zdárné zastánce náboženskocírkevních ideálů i životních hodnot laických. Snad tyto ženy, vesměs urozené a proto namnoze odloučené od občanského života starobylé Litomyšle, zůstávají pro nás pouhými jmény, jichž si nedovedete zpřítomniti důvěrnějším obsahem životním; vztah váš k nim jest jenom abstraktní a uctivý.

Avšak jakoby na dostih našich pohledů a na dosah našich srdcí zvedá se proti těmto třem aristokratkám minulosti občanská trojice žen, zúčastněných velkého hnutí, jehož ještě my jsme byli svědky a které teprve nedávno bylo dokonáno, myslím obrození národní. S tohoto místa, které jest spíato s tolika mými osobními a drahými vzpomínkami, mohu viděti skoro tělesným pohledem jejich působení. V tomto domě před osmdesáti lety, v době, kdy se probuzení národní ještě neodvažovalo vykročit z oblasti jazykové a literární na pole politické, konala svou tichou práci buditelskou v rodině, v měšťanské společnosti i v literatuře oddaná a skromná hospodyně a spisovatelka Magdaléna Dobromila Rettigová. Několik kroků odtud pod stínem starého děkanského kostela do tiskárny „u Turečků na kopečku“ docházela před 60 roky shrbená, prošedivělá a prohublá mladší žena, již životní utrpení, milostné zklamání, sociální pokoření nedovedly ani setřítí milostný půvab ani vyhasiti velkých vášnivých očí; víte, že vzpomínáme na Boženu Němcovou, první velkou básnířku naší literatury, která přišla sem k nám hladovět a uzrát pro předčasnou smrt. A o třicet let později mihne se v některém domě nedalekého domu u Slavíků ladná hlava ohnivé tmavovlásky s myslivými a plachými temnými zraky, hned v jarém zástupu kvetoucích dětí, nad domácí prací, hned nad energickým rukopisem; to Teréza Nováková, jež spojovala básnířku s bojovnicí za práva žen a důvěrnou znalkyni lidové duše české s vyznavačkou západních kulturních ideálů, se zjevuje v některém z výjevů svého mnohonásobného života. Tři ženy, mezi nimiž

leží vždy jeden lidský věk, ale zároveň tři typy českého ženství, jak je vytvořilo století devatenácté, trojí zosobnění toho nejlepšího, co každé období našeho vývoje národního dovedlo vložit do ženské bytosti a zároveň vybavit z ní trojnásobné ztělesnění hlavních fází obrozeného hnutí, tři naše krajanky vůdkyně, učitelky a zároveň tři bytosti, které posvětily naše město tak, jako posvěcuje žena domácí krb, jehož plamen zachovává a udržuje.

Přišli jsme dnes, abychom uctili památku nejstarší z nich: 140 let dělí nás od jejího narození, 100 let od vydání jejího nejpoblíbenějšího díla, 80 roků od její smrti. Nikdo z jejích pamětníků a přátel nežije snad již mezi námi. Ti, kdož mimo naše město znají jméno Magdalény Dobromily Rettigové, vyslovují je s jakýmsi útrpným úsměvem a s povýšenou shovívavostí; vždyť jest jim zástupkyní oné činnosti ženské, kterou společnost od ženy samozřejmě vyžaduje, a k níž ženu po dlouhou dobu výhradně odsuzovala, ale pro níž se s nasyceným svým úsměvem ženě skoro posmívá: jak možno oslavovati vážně a snad patheticky Retičku, první českou kuchařku! My, její krajané a rodáci, ctíme v ní pravidelně hlavně starodávnou vlastenku předbřeznového typu, která zde v Litomyšli konala dílo buditelské především mezi ženami a tak za jedenáct let svého pobytu pozvedla úroveň našeho drahého místa; vy, krajanky a rodačky, připojujete k tomu úctu k předchůdkyni prakticky výchovných snah, organisovaných dnes ve spolcích a ve školách.

Avšak M. D. Rettigová je více, mnohem více. Ani jediná z jejích současnic nemůže se jí rovnati plností a uvědomělostí ženství, které své vlídné a požehnané dary obrací nikoli snad v zálibném sebezrcadlení k oslavě a prospěchu svého já, nýbrž k blahu všech, k obecnému rozvoji a mravnímu pokroku. Když se roku 1785 narodila, slunila se netoliko její otčina, ale celá střední Evropa v teple a záři nedávno zapadlého slunce velké bytosti ženské:

panovnice a matka, hospodyně a lidumilka, žena moudrá i praktická, jasný rozum a teplé srdce, osobnost přísně mravná a při tom jaře veselá, žena zdravé smyslnosti a čistého náboženského smýšlení, císařovna Marie Teresie dala několika generacím ženským vzor a příklad. Podivuhodná stařenka z kladského pohoří, kterou zpodobila ve své „Babičce“ B. Němcová, byla právě z téhož rodu, ovšem přeloženého do sféry lidové a do vrstvy venkovského češství; silná v utrpení a zářící v rodinném štěstí, neúnavně pilná v praktických věcech domácnosti a přirozeně moudrá v zápletkách osudu, do poslední kapky krve oddaná svým dětem a jejich dětem a při tom milující vlast jako cosi vyššího než štěstí života, důvtipná v maličkostech a schopná velkého zanícení náboženského, taková byla česká žena, jíž bylo určeno, aby vychovala syny a dcery pro národní obrození. Výhradnou oblastí, kde se směla projevovati, byla domácnost a rodina, a i tam byla odsouzena k poslušnosti, pokud nepanovala mocí své lásky. Bylo-li jí přáno vstoupiti do společnosti, směla se tam jenom líbiti, býti obdivována, nanejvýše jenom pomlouvati, intrikovati a sváděti svým tělesným půvabem. Její mínění musilo ustupovati soudu mužovu a její vůle byla toliko nástrojem jeho prospěchu. Setkala-li se v životě s básníkem, směla ho leda inspirovati, jako milenka jeho mladistvých snů nebo jako matka jeho dětí. Bylo jí však zakázáno tvořiti s mužem, dokonce však tvořiti samostatně. Této ženy, napojené namnoze ještě kulturou panského rokoka, se nedotkly ještě požadavky francouzské revoluce, ani emancipační snahy německé romantiky; náleží docela ancien régime. České vlastenecké probuzení povolá ji ke svému dílu: může mu sloužiti jako propagátorka jeho úsilí, které chrání, podporuje, inspiruje; může mu sloužiti jakožto mluvčí jeho snah mezi svými dětmi, v měšťanské společnosti, v zábavách, na divadle — ale vždy sloužiti, sloužiti, sloužiti. Takový byl úděl ženy předbřeznové v kuchyni

i v ložnici, nad kolébkou i při zábavě. M. D. Rettigová zosobňovala tento typus s podivuhodnou plností a s jakousi jasnou a klidnou gracií; poklidný úsměv, rozšířený na jejích všech podobiznách, zdá se neodlučitelný od její bytosti. A přece i ona měla své těžké a chmurné mládí, z jehož smutku a nejistot musila si teprv vybojovati svůj klid a svou moudrost. Dívčina kolísala mezi rozervaností wertherskou a zbožnou sentimentalitou klášterní; osiřelá dcera panského úředníka těžko se vpravovala do stísněných hmotných poměrů; dospívající panna rozhodovala se těžko mezi blouznivou láskou k zajímavému milenci a mezi přátelstvím a úctou ke klidnému a poctivému nápadníku, než se rozhodla pro tohoto; mladé manželství jí přineslo ztrátu prvních dětí, těžkou chorobu mužovu, nepříjemné tékání s místa na místo. Ale pak se jí choť stal požeňnáním, které jí provázelo po celý život. Tento Jan Sudiprav Rettig byl jako úředník, vlastenec i spisovatel muž stejně cenný i rozmilý, jenž nezaslouží úplného zapomenutí.

On udělal ze své choti, kdysi Magdalény Artmannové, Češku Dobromilu Rettigovu, on ji povzbudil ke spisovatelství, on ji uvedl do kruhu českých buditelů. Jako spisovatelku ji počítáme k družině vlasteneckých autorů královéhradeckého kraje, kteří měli dvě střediska, u nakladatele Jana Hostivíta Pospíšila v Hradci, a na dobřanské faře u roztomilého kněze Josefa Liboslava Zieglera. Všichni měli do sebe cosi starodávně rokokového, venkovští to opozdilci, kteří nechápali plně ještě romantického hnutí. U všech proniká mravoučnost a didaktika, záliba v přírodě, zdrobnělé a uměle sestilisované vlastnictví, poněkud naivní se stálým zdůrazňováním lásky k zemi a k jazyku, ale bez hlubšího obsahu myšlenkového. Tohoto druhu jsou i veškeré slovesné práce M. D. Rettigové, v nichž jest dílem vychovatelkou, dílem epigonskou následovnicí velkých mistrů, k jejichž slohu nepřidala ani jediného samostatného rysu. Není opravdu mnoho

samostatného umění v těch jejích cituplných povídkách o Arnoštích, Bělinkách, o Jaroslavech a Terinkách, Mařenčiných košíčkách, Narciskách a Chudobkách, jež mají skoro vesměs účel mravoučný. Píše-li M. D. Rettigová znělky, aby slavila své, přátele a projevila svou lásku k národu, namáhá se jenom, aby se podobala Kollárovi; kde skládá lidové písně a v nich hledá projevy citového života milencina i matčina obdoby v přírodě, jest věrnou žačkou Čelakovského, nevedl-li přímo její péro její muž, jako v její písni nejpobulárnější „Stojí jabloň v širém poli“. Zde všude dobrá vůle daleko přesahuje schopnost slovesnou a umění nápodoby samostatnosti tvůrcí. Z toho, co M. D. Rettigová napsala beletristicky, poznáváme citově pravdivou a bohatou bytost průměrné ženy, která v lásce i v manželství, v mateřství i v náboženství, chce sloužiti a oddává se v tom cele; marně bychom tu hledali umělkyni.

Nebylo neprávem, že praktické její práce, ať se týkaly vedení domácnosti, ať kuchařského umění, dosáhly mnohem větší proslulosti, než tyto pokusy beletristické; jest v nich mnoho životních zkušeností, mnoho praktické moudrosti, mnoho kultury všedního dne. Kulturní dějepisec ocení na nich, a hlavně na Domáci kuchařce, jež vyšla právě před 100 lety, dojistá jeden rys, příznačný ostatně pro celý život předbřeznového období, co nejtěsnější sloučení odkazu panského mravu a vkusu, jak žil na zámcích a patrimoniálních sídlech, a domácího měšťanského způsobu života. Rettigová, vychovaná zámeckými kuchaři, přizpůsobila jejich předpisy potřebám svého občanského okolí, ponechala však onu blahobytnou opulentnost v úpravě pokrmů i ve stolničení, jež vyznačuje dobu předbřeznovou a jež je navždy spiata právě s kuchařským uměním Rettigové. Ať dbala Rettigová o ženu kuchařku, ať o ženu hospodyni, ať o ženu ošetřovatelku, ať o ženu matku, vždycky ji charakterisoval jeden znak mravní: čelila touto činností onomu rodinnému

egoismu, v němž se tak obratně a nebezpečně skrývá rys sobectví, jak ukázali mnozí kritikové rodiny a manželství. Rettigová pohrdala samolibostí kukaččinou, jež stále jen opakuje své jméno vlastní a nedbajíc ani o své vajíčko, výhradně hledí svého prospěchu: v tomto symbolu je skryt její odpor proti egoismu. Cítila však asi, že mateřská láska, která miluje jen své děti, že hospodyňská zdatnost, která dbá jen o svou domácnost, že vychovatelská horlivost, pokud neopouští okruh rodiny, jest také jen egoismem, a proto tyto účely naprosto zdravé stavěla do služeb obecných, vedouc i cizí děti a dívky výchovou k dobru a prospěchu společnosti — možno-li říci výrazem novodobým — starší osobnostní kultura domácnosti se mění u ní v domácí kulturu sociální. Toť smysl jejich kroužků soustavných hodin v hospodářských naukách o vaření, ručních prací, vychovatelství, jež byly od zdejší rodačky nedávno právem nazvány předchůdkyněmi moderních dívčích škol rodinných.

V soustavu uvedla je teprve zde v Litomyšli za posledních 11 let svého plodného života; tu se osvědčilo, jak hluboce spojen jest Hradec Králové, sídlo zakladatelských snah kroužků Rettigové, s Litomyšlí. Víme dnes, že Litomyšl v 30 letech, když Rettigová přišla, nebyla tak neprobudilá, jako města jiná, a že vlastenecké snahy Rettigové, ať šlo o divadlo, ať o knihovnu, ať o hudební zábavy, měli zde již v době, kdy zde vyrůstal mladý Smetana, dosti silné propagátory, ušlechtilého kněze Karla Horského, a neúnavnou měšťanostku paní Marii Rollerovou. M. D. Rettigová jenom dovršila, a to hlavně mezi ženami, jejich práci kulturně a vlastenecky buditelskou, symbolicky zastupuje však právě ona vlastenecké probuzení české ženy v Litomyšli patrně proto, že zde zaokrouhlená plnost jasné bytosti ženské, uznávané muži, jako Ziegler, Sychra, Jungmann, nesla tuto činnost, plnic ji teplem a požehnáním. Zde umírá v srpnu 1845, dlouho před revolucí, která nadobro změnila netoliko

směr národního obrození, ale i celý názor na ženino poslání v národě.

Ještě za života M. D. Rettigové přišla po prvé do Litomyšle mladička Barbora Němcová, z níž potom brzy vypsěla první česká básnička Božena Němcová; sotva se setkala přední paní litomyšlské společnosti s mladou ženou finančního strážníka, potud neprobuzenou vlastnecky a literárně, a nadto zaměstnanou docela starostmi mladé matky. Nebyly by si ani rozuměly. B. Němcová jest představitelkou nového typu ženského v Čechách, toho, jenž nechce jenom sloužiti společnosti, rodině, manželu, nýbrž především žádá zobraziti své já a to já citové, vášnivé, mající uspokojení v projevech milostné vášně. Tento cit, tento patos srdce a lásky, se stává ženě tvůrčí inspirací a životní vzpruhou, cit neklamný, absolutní, přirozený, poslední pravda ve všehomíru. B. Němcová se sama spatra dívala na spisující kuchařku, kterou odsoudil i její jemnocitný přítel Nebeský. Generace za sebou následující rozumějí si málokdy. A 30 let po smrti Rettigové přichází do Litomyšle třetí spisovatelka, opět jiného typu ženského, ne již naivně cítící, nýbrž rozumově založená, myšlenkově vzdorující, domněle odtržená od přirozené půdy lidu, přemítavá a tvořící Teréza Nováková. Pochopila sice v odstupu doby a s historickou svou schopností význam Rettigové, stála u kolébky spolku, který dovršil snahy o pozdvižení a uvědomení ženy v Litomyšli, starala se o životní praxi, o kulturu domácnosti jako autorka Domácí kuchařky, ale celým cítěním a smýšlením šla cestami docela jinými.

Pro který z těchto typů ženských rozhodnete se, drahé rodačky a krajanky? Není zdrav ten národ, jenž chvatně odhazuje to, co vytvořily předešlé generace aneb si vybírá jenom jednu krajnost jejich úsilí životního. Správně jedná a plně žije onen, který v různých fázích vidí vlastně složky vývoje, v rozličných typech teprve náběh k dokonalé a úplné celosti. Věřím, že Litomyšlanka

budoucnosti se vynasnaží sloučiti v sobě trojí typ, typ Magdalény Dobromily Rettigové, typ Boženy Němcové, typ Terézy Novákové, ve vyšší jednotu a syntésu ženství všestranného, plně rozvitého, praktického, citového i rozumového ženství, jež v domácnosti i v rodině, v činnosti veřejné i při slavnostech lásky jest posvěcením a požehnáním života. A tyto Litomyšlanky budou s pietou a vděčností kráčet mimo dům, kde žila a zemřela Magdaléna Dobromila Rettigová, jejíž památku připomínejž trvale tato deska, zjevující se právě teď vašim zrakům a vašim srdcím!

III. LADISLAV HOFMAN

*Uzpomínková promluva v Umělecké besedě v Praze
na paměť 20. výročí smrti Hofmanovy r. 1923.*

Když jsem před dvaceti lety, na samém sklonku října roku 1903, přijížděl do Brna za svým těžce nemocným přítelem Ladislavem Hofmanem, který tam ležel v nemocnici u sv. Anny pod Špilberkem, věděl jsem, že přicházím k poslednímu dějství tragedie, jejíž chmurný závěr byl neodvratný. Mluvě kdysi o příbuzné smutné události z naší blízkosti — a v našem pokolení bohužel odcházelo předčasně tolik mladých, slibných duchů! — užil Hofman výstižného slova: tragika nedožítých osudů; to byl základní motiv jeho života i skonu.

Příroda vyzbrojila ho vzácným nadáním učence, které však doprovázela jemná umělecká vnímavost a pronikavý dušezpytný bystrozrak; vedle darů intelektuálních nepochybělo ani vysoké posvěcení mravní: horoucí entuziasmus pro duchovní statky a stále jej doprovázející neúporná pracovitost. Takto nadán, získal si Hofman vzdělání neobyčejně rozsáhlé, které organizovaly na universitě tři discipliny, filologie, dějepis a filosofie; i své učitele uváděl v podiv šíří, rozmanitostí a hloubkou svých vědomostí. Znal několik starých i moderních jazyků; byl nevšedně sčtělý v literatuře básnické i naukové a to způsobem, který umožňuje spojení filologické přesnosti analytického rázu se syntetickým zřením filosofickým; jako odborně školený historik, přistupující k projevům a památkám lidského ducha s kritičností, uměl v dějinné osobnosti dobře odlišiti podíl individuální od prvku dobového a proto i zařaditi jednotlivce v logiku událostí. Zajímal-li se pak v novověkých dějinách, kam se jeho zájem zcela soustavně soustředil, zároveň o historii českou, polskou, francouzskou a německou, nebyla v tom jenom šíře; každý z těchto národů zvláštní svou psychologií,

obrážející se v jeho dějinách, znamenal pro Hofmana jednu vlastní duševní oblast, jejíž základní otázky a problémy musil si sám řešiti, aby si zjednal vnitřní rovnováhu. I když zůstávalo toto vše prozatím ve stavu mladistvého víření, příznačného pro stadium příprav, i když myšlenkové bohatství ještě trpělo nedostatkem jednotící kázně a půvabný subjektivismus často se poněkud vyzývavě stavěl v cestu přesvědčivé předmětnosti, nemohlo býti nejmenší pochybnosti o tom, že zde roste a zraje vzácná osobnost historika, jenž, doroste a dozraje-li, dospěje skladných koncepcí z novověkých dějin s hlubokými výhledy filosofickými. Ovšem: doroste a dozraje-li, neboť příliš brzy postavil krutý osud Hofmanovy přátele před tento otazník.

Útlý Ladislav Hofman prozrazoval křehkým, skoro dívčím půvabem drobného těla a výstražnými hektickými růžičkami na tvářích phthisitika. Pocházel z rodiny souchotinářské, rychle vymírající, a ještě dříve než choroba propukla i u něho, děsili se jeho druhové nepatrné odolnosti proti škodlivým vlivům fysickým; byl mimosovitý. Když počal churavěti, znepokojoval se sám žalostným rozporom mezi velkými plány a slabými silami, a nejednou vyvstala mu před očima duše hrozivá představa předčasného konce, kterou pak zase dovedl zaplašiti buď pracovní vášní neb zrádným optimismem souchotinářů. Nevěděl ani, že jeho chorobný stav tělesný jest mu stálou mimovolnou inspirací, že z něho — stejně jako u jeho současníka Karla Hlaváčka — vyvěrá jeho sensitivní vznícenost, jeho smysl pro odstín a polotón, jeho dar vychutnávatí smutky, melancholie, bolestné krise života i kultury. Zde byly nesporně skryty kořeny Hofmanovy tragiky osobní.

Když nedlouho před svým předčasným zápasem životním Ladislav Hofman odešel do Brna, uvědomil si ještě jinou tragiku. Cítil se tu v cizím prostředí docela nešťastným, ačkoliv měl pohodlný úřad a laskavého šéfa;

knihovnické povolání na Moravě, které mělo být jenom poučnou oklikou, zdálo se mu takovým vytržením z příprav pro dráhu akademickou, že nedovedl potlačit nespovedlivého podráždění ke svému učiteli, který v nejlepším úmyslu sjednal toto jmenování. Nebylo však divu, že mu Brno připadalo jako Tomy: od české inteligence, která přicházela za kulturní práci do města nejen poněmčeného, ale stále udržovaného násilně v ilusi, že jest předměstím Vídně, bylo třeba čekati tuhé odolnosti, neměla-li propadnout zoufalství — a právě této schopnosti k odporu se Hofmanovi nadobro nedostávalo. Cítil se přední stráží, ale nikoliv v hrdém vědomí, že mu připadlo čestné místo v národní bitvě, nýbrž s úzkostí, že jest jeden ze ztracenců, kteří musí padnout; v tento děsivý pomysl se mu soustředila tragika české inteligence v Brně, tragika, o níž užíval bolestného aperçu Brno a Špilberk nad ním, dodávaje s povzdechem: oh, zde už nebudou růže kvést . . .

Někdy v hodinách úzkosti zevšeobecňoval Hofman v Brně tragiku ztracenců na český případ vůbec a pak místo osobité a úskočné německé menšiny v Brně, která lstí uchvátíla a udržovala výsadní postavení majority vládnoucí, viděl před sebou celý příval germánské moci, ztělesněný Pruskem Bismarckovým a zakolísal, zapochyboval, že záplavě odoláme. Jako u H. G. Schauera o patnácté let dříve, byla náladová skepse vlastním zdrojem tohoto nebezpečného pesimismu, který se ostatně u obou duchů živil také z rozkladu fysické bytosti a ježž u Hofmana jako u Schauera podporoval příliš silný dojem z mocně prožitých kulturních veleměst německých, u tohoto Vídní, ježž oslňovala, u onoho Berlínem, který drtil. Ale byť u obou byly se to ozvaly pouhé výkřiky zoufalství, nesrovnávající se se životní praxí, nesmíme jejich závažnosti dnes podceňovati, plynulyť z těžké krise celé generace.

Mysle na tuto dvojí Hofmanovu tragiku, na tragiku ne-

dožitých osudů a na tragiku poněmčeného Brna a Špilberku nad ním, vstoupil jsem do přítelovy ponuré cely v svatoanenské nemocnici brněnské. Ve chvíli, kdy Hofmanova únava si vynutila přerývku v hovoru, vzal jsem do rukou knihy s jeho nočního stolku; obě byly francouzské. Ale starší a závažnější z nich, kterýsi svazek Voltaira, ukazoval k Německu či spíše k Prusku; bylť pomůckou při studiu doby a ducha Bedřicha Velikého, jež k sobě strhovala nejen vědeckou pozornost Hofmanovu, ale i jeho mravní zájem — bezohledná životní a politická síla germánská, pro niž právo jest totožné s mocí, znepokojovala poslední dny umírajícího českého učenice, kterému unikaly zbytky sil a jenž ještě na smrtelném loži dojímal všechny svou ohledu plnou jemností. A druhou knihou byl Renan, učitel a miláček Hofmanova mládí, duch mu sourodý spojením naukové pronikavosti a uměleckého vkusu, historik a filosof v jedné osobě, od něhož jeho český čtenář s celým svým pokolením přijal nezávazný půvab estetické hry s vyloučením zřetelů etických. Teď se na sklonku svých dnů vrátil ještě jednou k mistrovi, kterého byl již opustil, jakoby elegicky a na rozloučenou, chtěje mu snad říci, že Německo Bedřichovo nabylo v bránícím se srdci vlastním vrch nad jeho Francií, hrůza ze síly nad radostí z lehké krásy, svědomí vzpírající se koncepcím jen dynamickým nad amoralismem uměleckým. A zde, v tomto konfliktu, zobrazeném přímo symbolicky poslední Hofmanovou četbou, hlásila se třetí tragika jeho, ne pouze čistě osobní, nýbrž docela typická pro jeho vrstevníky, jež představoval tak plně a světle jako nikdo druhý. Proto Hofmanův růst, vývoj a pád jest zkratkovou historií jednoho pokolení.

Literárním památkem tohoto Hofmanova typického postavení uprostřed jeho současníků zůstanou jeho deníky, vyplňující celý svazek jeho slovesné pozůstalosti a převyšující důležitostí patrně jeho odkaz vědecký. Od studentských let časně vyvrátěného gymnasisty v Hradci Krá-

lové sahají přes Prahu, Berlín a Paříž až do soumravných dnů brněnských. Nejsou psány ani se stejným tempem, ani se stejnou zevrubností, neboť v dobách mučivé a neplodné sebeanalysy se stávají velice výmluvnými, aby skoro nadobro zmlkaly v období vědecké tvořivosti. Hnutí pokrokové žije v nich svěže a mladě, byť ne pokrokářství celé, nýbrž jenom ze svých posledních fází, kdy obsah politicky ustupoval již náplni literární, a kdy o mládež akademickou počal zápasiti směr realistický, omezující se dlouho na mladý učenecký svět... právě pro toto křížení dvou současných a různorodých hnutí nemáme nad Hofmanovy deníky dokumentů obsažnějších. Vznětlivý jinoch horké krve a sensitivních čiv se ve svých denících vždy zpovídá, žaluje na sebe, obviňuje se, ale více než zpovědi najdeme v jeho zápiscích erotických vyznání, která předmětům své touhy se neodvážil povědět, a jež proto musil svěřovati papíru. U Hofmana mají někdy melancholické kouzlo jeho miláčka Musseta a jindy koketní hru ironie macharovské, jak byla tehdy módou mezi mládeží, ale občas se vrhá mladý student, jenž hřešil více v myšlenkách než v životě, na svou erotiku s ostrými zbraněmi analyzy Bourgetovy, kochaje se vivisekcí svých citů, velmi nestálých a často až sentimentálních. Jde-li o úzkosti náboženské a mravní, bere se sám velice pateticky a někdy až po masarykovsku přísně, jakoby na důkaz, že nečetl svého Tolstého a Dostojevského nadarmo a že nestudoval a nepřekládal francouzských moralistů bez užitku. Zdá se, že byl hluboce nábožensky založen a že osobního poměru k Bohu nikdy nepozbyl; zoufalé hovory s Otcem na smrtelné posteli jsou u něho tak opravdové, že vylučují možnost pouhé pózy neb stilisace. Byl synem obce nábožensky velmi smíšené, a snad proto si dovedl zachovati rodinné katolictví čistěji než jeho druhové: pobyt v Hradci Králové, důvěrné studium Mickiewiczze a Renana, silný sklon ke kultuře románské učinily žáka Vančurova a Masarykova velice resistantním

proti nebezpečím citění a smýšlení protestantského; ukázalo se také v jeho pracích historických. Než Hofmanovy deníky nejsou jenom vyznáním lásky a zpovědí svědomí, nýbrž především zápisníkem ideí, dojmů, charakteristik, ironických nápadů pozorovatele a vnímatele zcela bezprostředního a krajně bystrého; poznámky o knihách a o lidech ukazují ke kritické schopnosti, která se často zmocňuje intuitivně toho, čeho nemá mladý pisatel nedoloženým ještě zkušeností a diskursivním úsudkem. Na posledních stránkách Hofmanova deníku hasne tento ohňostroj ducha, který vnímá, vykládá, ironisuje, a soudčí i analytický dar Hofmanův obrací se skoro výhradně sám proti sobě, někdy s tvrdou příkrostití, která připomíná místy sebetřýznění v zápiscích Theerových . . . připozdívá se. Na konec mlhy pokryjí vše, jakýsi lkavý hlas vzdáleného zvonu se tratí v dálce, hasna, umlkaje; ano, byl to umíráček — —

Do Prahy na universitní studie přišel devatenáctiletý Ladislav Hofman na podzim roku 1895; pamatuji se ještě dnes, jak slunná, zářivá, opojná byla ta jeseň, která nás v Praze tenkrát uvítala a takřka polaskala. Praha, velký kvas dojmů a podnětů, okouzlovala, ale také v mladistvém růžolícím příchozím bylo kouzlo — svěží mladost, která bývá ráda svedena a sama také svádí. Hofman zvyšoval tento půvab koketerií duševní hry, maskující se jménem renanovského diletantismu a stupňující názor umělecký až k honosnému amoralismu, stavěnému na odív s lehounkou ironií. Nebylo v tom příliš mnoho nebezpečí, ježto velmi brzy bylo jasno, že Hofmana před estétstvím zachrání jeho silná vášeň vědecká, daleko přesahující intelektuální zvědavost studentů z prvních ročníků. Filolog nezvykle sčtělý, jenž se hmoždil se starofrancouzskými texty a učil přesné metodě duchovědné u Gebauera, přestoupil záhy na historii, a zde jej čekala velká událost jeho života, seznámení s Gollem. I odečteme-li mnoho vznětlivého a blouznivého, co žák vnášel

do svého poměru k mistru, na nějž nikdy nedovedl hleděti skutečně kriticky, zůstane ve vztahu obou kus osudové sounáležitosti. Jaroslav Goll byl starším zástupcem téhož kulturního typu, jehož mladší fázi ztělesňoval Ladislav Hofman, a to nejen proto, že se u obou historiků s přísným naukovým smyslem pro detail pečlivě ověřený a kriticky zjištěný pojilo umělecké porozumění tvarům a odstínům života a myšlenky. Široká chápavost u obou byla stupňována ve filosofický diletantismus, jenž se snaží vmýšlet a vykládat, nedbaje valně hodnocení a soudu — jest to typ v podstatě renanovský; u českých žáků francouzského klasika nabývá sklonu impresionistického, patrně to zvláště ve slohu obou, jenž nemá pevné výstavby, tuhé linie, epického klidu, nýbrž rozstříkuje se do rozechvělých větiček, vzrušených nápovědí, zámlk, svědčících, jak se pisatel nad událostmi zamýšlí, hrouzí do sebe, naslouchá vlnění svého nitra.

Jaroslav Goll, dokonalý učitel přísné odborné kázně, nedovolil ani sobě, ani svým žákům umělecký poměr k historické látce dříve, než se jí nezmocnili důkladnou přípravou heuristickou a kritickou, k níž vedl především, dobře věda, že silný duch, opravdu tvůrčí, se v ní neztratí, nýbrž naopak otuží, aby rostl. Ladislav Hofman si vysloužil své dějezpytné ostruhy monografií z XV. věku, „Husité a koncil basilejský v l. 1431—1432“, kde vědeckému positivismu Gollovy školy stojí nejbližší. Husitské téma u českého dějepisce jest vždycky názorové experimentum crucis a dvojnásobně u ducha filosoficky vzdělaného a nadaného, jako byl Hofman: vezme si z české reformace náboženské zorný úhel pro naše celé dějiny a pro zjišťování myšlenkového obsahu našeho národního života? Ladislav Hofman toho neučinil, a ani myšlenkový vliv profesora Masaryka, jehož výklad národního obrození odmítl v bystrém článku o Dobrovském, ani osobní styk s Denisem, nepohnuly ho, aby pozměnil své stanovisko, jež bylo snad podmíněno sklony katoli-

ckými, spíše však ještě mocným estetickým živlem v povaze. Profesor Goll vypravuje sám, jak detailní práce Hofmanova o koncilu basilejském provedená výborně s odbornou akribií ukázala, že mladý badatel jest s takové práce, ale přece ne pro ně. Znalec literatur a filosofie, prudce prožívající krise současné Evropy, byl předurčen pro studium novodobých dějin a jmenovitě těch, kde silná osobnost vyjádřila činem nebo slovem některý z hlavních proudů myšlenky politické, náboženské či mravní. První takové velké téma vyhledal pro Hofmana nikoliv Jaroslav Goll, nýbrž T. G. Masaryk, jenž po prvotním chladu na začátku studií vstupoval více a více do okruhu jeho pozornosti. Tato monografie o Adamu Mickiewiczovi se svými dvěma dodatky zůstala nejrozsáhlejší prací Hofmanovou a přes ráz namnoze referující, kde se k ovládnutí příslušné hojné literatury pojí dar důmyslné kombinace a jemně odstíňující charakteristiky, vypráví přece leccos velmi podstatného o svém původci: Hofman dovede již v reprezentační osobnosti vyposlouchati duši jejího národa, ale při tom směřuje rozhodně k historii individualistické, kde velcí mužové tvoří dějiny, dávající teprve formu hromadným tužbám a snahám dotud rozptýleným a kolísavým. Mickiewicz byl ostatně historický rek podle srdce Hofmanova, jež se nikdy netajilo vřelými sympatiemi pro Poláky: básníka v něm dokresluje politik a myslitele věstec, a oním spodním proudem, který hučí na dně jeho složité osobnosti, jest prudký cit, Hofmanovi tím bližší, čím měl větší sklon k elegičnosti a čím více posvěcení náboženského. Individualistu v dějepise charakterisují ještě určitěji jeho posudky a rozbory nových monografií, tvořící skoro vždy záminky k syntetické podobizně některého hrdiny politického či kulturního, Napoleona jako Bismarcka, Mirabeaua jako Mazziniho, Nietzscheho jako Carlyla kreslí zde Hofman pevně, někdy v monumentální zkratce, jindy s odstínem až pastelovým a vždy s netajenou rozkoší vy-

chutnávače duší a povah, jež ostatně poznáváme i z jeho přiléhavých charakteristik historiografů, jako Lenze, F. X. Krause, A. Sterna a Aularda.

Kritickému pohledu neujdou ani hranice dějepisného umění Hofmanova. Soustředěn k obecným ideím, jež určují tok dějin, zanedbává podmínek hmotných, hlavně hospodářských; v krajním individualismu pomíjí hromadných činitelů; málo poučen o právní vědě, nerozumí dějinám ústavních forem, ani vývoji správnímu: na to vše byl příliš idealistou staršího typu, často se zřejmými sklony ideologickými. Dával přednost myšlenkovému a psychologickému výkladu dějin před děním samým a nepěstoval proto v sobě vlohu výpravnou, bez níž těžko se obejde historik velkého slohu; v tom se shodoval se svým českým učitelem, jenž stále po rankeovsku povzbuzoval žáky, aby pátrali, jak se věci vlastně zběhly, ale promíjel jim povinnost o tom vyprávěti. Což neznamenalo také v literatuře impresionistické umění konec epiky? Generace historiků, která dozrála po Hofmanově smrti, šla již zcela jinými cestami, vyhýbajíc se jak krajností individualismu, tak jednostrannému přeceňování prvku ideového v dějinách. V tom jsou zajedno Pekař i Šusta, Krofta i Heidler, z nichž poslední se mně málem zdá býti Hofmanovým úplným protinožcem: muž činu proti snílkovi, mistr sporé a tuhé linie proti virtuosu polostínu a temnosvitu, jasné poledne proti jitru plnému par a písní, duch politický proti filosofu a básníku; jen ta tragika nedožitych osudů, jenom předčasné hroby na Moravě spojují dva zástupce protilehlých směrů v našem dějepise.

Dozrávaje vědecky, Ladislav Hofman hledal téma úměrné svému nadání, a obě, po nichž sáhl, ukazovala, že své síly chce změřiti na látce značně velké. První nadhodil mu ještě jeho učitel, jenž si přál od svého vyvoleného žáka uspokojivou odpověď na otázku, jak se zrcadlila francouzská revoluce ve veřejném mínění své

doby; kdyby byl býval Hofman zdrav, nebylo by mohlo pro něho býti problému vítanějšího. Zde, jedná se o zrození moderní Evropy demokratické, mohl prokázati vedle pracovitosti, kterouž ukládal námět nad pomýšlení rozsáhlý, rozhled po dění skutečně evropském, schopnosti zužitkovati krásnou literaturu pro politické dějiny, umění ponořiti se do duše různých národů. Ale uprostřed práce, jejíž rozsah sám zúžil, poznal s úzkostí, že sil ubývá, zatím co látka před rukama roste a heuristická citlivost svědomí odkazuje stále k novým pramenům a pomůckám — celý podnik se počal jeviti se stránky nepříznivé.

Tento pokles pracovní chuti byl jedním ze symptomů fyzického rozkladu bytosti, jež si propuknutí rodinné choroby zprvu ani nechtěla uvědomiti. A žalostných takových znaků postupně přibývalo. Kouzlo umělecké hry přestalo Hofmana těšiti, mladistvý úsměv lehounké ironie pohasl na líci. Dostojevskij zapudil v četbě i sympatii Renana, a vliv Masarykova tehdy značně strohého moralismu sílil. Skrupulosnost, která kalila nyní řídké a plaché styky s mladými ženami, stupňovala se v tvrdý rigorismus, jenž pronásledoval sám sebe a bral dnům radost a slunce, a tato mravní přísnost byla provázena ještě bolestnými projevy citu elegického.

Takto vstoupil na podzim roku 1900 nalomený Hofman do Berlína, a ostrá, tuhá severská zima, kterou zde prožil, uspíšila převrat v jeho bolestivé bytosti. Jiskří se mně ještě před zraky ty kruté jasné dny, jejichž čirost až bolela, když všecko bylo tak střízlivě na dlani a když každá kontura měla podmanivou tvrdost. Zdálo se nám to výtvarným výrazem pruského studeného rozumu, který slouží ještě mrazivější vůli a postupuje s ní za mocí a za výbojem. Tehdy, ještě za života anglické královny Viktorie, bylo Německo na vrcholu své síly, proti níž nikdo v Evropě neprotestoval; chystalo se strhnouti Rakousko na svou stranu do té míry, aby se stalo bezmoc-

ným; dělalo úspěšnou politiku koloniální; císař Vilém II., přes komediantství svého imperátorského přehozu, byl obecně uctíván, a komu se nelíbila jeho imperialistická romantika, ten se od ní utíkal k mnohem nebezpečnějším politickému realismu zbožněného Bismarcka. Ladislav Hofman, jenž pracoval u Bismarckova životopisce Maxe Lenze a sám nebyl, alespoň se začátku, málo oslněn složitostí a přesností německé metody pracovní, byl pruským imperialismem berlínského slohu přímo zdrcen. Co v něm bylo chorobného, jemného, slabého, to se zároveň podívovalo německé vůli k moci a zároveň se jí obávalo; etické jeho svědomí bouřilo se proti koncepci, že moc jest právo, a dovolávalo se humanity, národní uvědomení české, procitlé nyní po období experimentující mezinárodnosti, říkalo si stále s výčitkou: *Tua res, Gallia, agitur*. Osvojil si příliš zorný úhel pruský, ač se tomu bránil, podceňoval ostatní složky evropské politiky více, než se slušelo na historika tak vzdělaného; s hrůzou věřil, že není daleko ono evropské *solvet saeculum*, kdy německou zbraní se krvavě rozhodne zítřek světa; nebral v počet ani Ruska ani Anglie a nedovedl si představit, že by Francie, jež se mu zdála úpadkem, mohla vydržet německý útok. Nejpesimističtější býval, když si uvědomil, že útok bude především veden proti nám, neboť národ soudil skrze sebe, slabého potomka oněch emigrantů z Hradecka, kteří na hřbitově v Rixdorfě utonuli uprostřed nekonečného německého moře.

Paříž, která následovala po Berlíně, nedovedla ho vyléčit z těchto obav a chmur, zvláště když jediná osobnost, která tam naň mocněji působila, Arnošt Denis, ukazovala mu opět k možnosti blízké evropské konflagrace, v níž se bude mezi Francií a Německem bojovat vlastně také o náš český osud. Pařížští přátelé netušili, že Hofman si odnášel z Berlína daleko silnější dojmy než z jejich domova, který miloval láskou bez víry. A z okruhu

berlínských představ nemohl se vyprostiti ani po návratu do vlasti, kde ho ostatně čekalo nejedno zklamání. Skoro symbolicky prozradil svou ústřední koncepci novodobých dějin evropských změnou tématu habilitačního, za něž si nyní zvolil vývoj Bedřicha II. a jeho poměr k Čechám: ne již revoluce francouzská, nýbrž vznik mocenské politiky pruské se jeví žáků Maxe Lenze východiskem moderních dějin... Jistě dílo, k němuž se připravoval zejména za brněnského pobytu, nebylo by vyznělo oslavou Hohenzollernů a uznáním jejich politické morálky... zcela naopak; české srdce bylo by zde se ozvalo protestem a úzkostí. Zda také nadějí a důvěrou?

Spis zůstal nenapsán, ano nenačrtnut... V Brně opouštěly Ladislava Hofmana síly, a 6. září 1903 na posledním dochovaném sešitu jeho deníku čteme docela slova: Bože, Bože můj, proč, proč mne opouštíš? Právě o dva měsíce později byl Ladislav Hofman pohřben na odlehlém místě XXXIV. oddělení brněnského centrálního hřbitova.

Od jeho zapadlého rovu otvírá se pohled k nejslavnějšímu hrobu brněnskému, k černému jehlanci, pod nímž odpočívá Josef Dobrovský. Nespojujeme mužů, které dělí celé století, snad pro náladovou skepsi, jíž chvílemi propadali, myslíce o budoucnosti svého národa, spojujeme je pro idealismus práce, podnikané všemu na vzdory! Každý z nich, stařec i jinoch, nesl svou tíhu, hoře nemoci, hoře složitosti, hoře osamění, tíhu, jíž nižádná změna veřejných poměrů neodejme právě od lidí nejvzácnějších. Šťastnější pokolení budou putovati k oběma rovům, pokolení, jimž možno žít a růst na svém. Nechť v Ladislavu Hofmanovi uctívají tiše jednoho z těch, kdož musili odejít před jitem!

IV. OTAKAR THEER

*Řeč nad hrobem básníkovým v Nymburce
dne 23. prosince 1917.*

Vrátil ses, drahý příteli, do kraje, v jehož půdě tkvějí kořeny Tvého rodu, vrátil ses, ale nikdy zde neuslyšíš již šumících jezů široplecího Labe, více zde neuvidíš slunce v krvi západů, nad něž nikde není krásnějších. Na místě, kde jsi každoročně stával zadumán, nabízí Ti vychladlá země poslední lože, leč naše horké slzy taví půdu ztuhlou za dne předvánočního.

Jako dítě opustil jsi požehnaný zdejší kraj; volala Tě Praha, kýval na Tebe širý svět, vábil Tě život svými tisícerymi zázraky. Byl jsi ještě hochem, když zahořel jsi touhou státi se básníkem, a posud nám jiskří v nervech vzpomínka na první Tvé výbojné kroky, jimiž jsi bujaře vstoupil do umění. Vše se Ti zdálo dobrodružstvím a zároveň záhadou; smyslný poeta slučoval se v Tobě s hloubavým myslitelem. Očarovalo Tebe kouzlo ženy, ale toužil jsi proniknouti je; zpíval jsi barevnou krásu viditelného světa, leč pátral jsi spolu po zákonu a řádu jej ovládajícím; byl jsi opojen složitostí svého Já, avšak usiloval jsi zmocniti se jeho tajemství. Poznání umělecké i vědecké rozšiřovalo Tvou duši, ženy a knihy zjemňovaly Tvou citlivost, cizina a zvláště milovaná Francie ukazovaly Ti velikost v životě a v umění.

Měnil ses jako člověk, zkoušel a opouštěl jsi různé formy výrazové, procházel jsi bohatým vývojem filosofickým. Ale čemusi zůstávals věren od jinošství až do Svého skonu: byla to Poesie. Neviděl jsi v ní ani hru, ani rozkoš, tím méně prostředek k ukojení ctižádosti; byla Ti životním posláním, odpovědným úkolem, náhradou za náboženství. Byl jsi hotov obětovati jí kdykoliv vše, společenský úspěch, pohodlí domova, osobní štěstí. Nenáviděl jsi v umění každé prostřednosti, opovrhoval jsi cíli

snadno dosažitelnými — je-li klasičností soustavně a promyšlené úsilí o dokonalost, nebyl z naší mladší generace nikdo větší měrou básníkem klasickým než Ty.

Byla léta, kdy se zdálo, že jsi vůbec opustil poesii. Vrátil ses k ní mužný a vyzrálý. Nebylo ti již pouhým dobrodružstvím smyslů — řešení záhad postoupilo v popředí Tvého básnického zájmu. Ale nechtěl ses dobratí tajemství cestou logického poznání; filosof melodický, jsi záhady prožíval, jimi trpěl, na nich rostl; ony jevily se Ti sterými obrazy světa viděného zcela nově, ony vybavovaly v Tvém nitru rytmické řady, tak původní a nebyvalé, že se nejednomu z vrstevníků zdály arytmií.

Zde pod thují, vyrůstající z hrobu otcova, zpívala k Tobě smrt, zvouc Tě „z bytí v nebytí, v tmu z jasu, z krátké lži v kraj pravdy, svobody, věčna“. Na alpských vrcholech přistupovalo k Tobě zoufalství se slibem zmaru. Ale Ty jsi odmítl smrt, zavrhl zoufalství — rozhodl ses pro život, jenž Ti byl spojením s Bohem. Nikde jsi necítil prudkého varu života mocněji než tam, kde síly do sebe narážejí, kde lidská vůle se brání mechanickému osudu, kde plná, odpovědná svoboda tvořícího umělce překonává hmotu, jež láká rozkoší a radostí od úkolu, nad štěstí vyššího. Podobenství tohoto mravního poznání chápal jsi v zápasu o božství na Golgotě stejně jako v řeckém mythu, jehož plastická krása mocně mluvila k Tvé klasické duši. Jasnému světu řeckých bohů a titanů platil poslední Tvůj veliký čin básnický, zároveň lyrický i dramatický, jímž jsi dobyl Národního divadla. Ale běda: jako Faëthon, syn boha slunce, odvážný jinoch sražený na prahu mužství za to, že vznesl se k hvězdám, měl jsi poznati na Sobě tragický smysl slov:

Nad život vyššího je cos: za velkost a krásu smrt!

Právě, když ses odvážil věriti, že jsi dospěl hladkého plodu a že krásnější nežli Tvůj květen jest věčný Tvůj uzrálý podzim, padls pádem Faëthonovým. Kde jsou

Heliady, dcery boha slunce, aby zalkaly nad svým bratrem? Neslyšíš jejich hlasu; snad přehlušen jest naším pláčem. Ale víme, že náš Faëthon k hvězdám, drahý, k hvězdám dostoupil.

Loučíme se s Tebou navždy. Otakare Theere, my, Tvoji důvěrní přátelé, přinášíme Ti ještě poslední pozdravy z Prahy, naší máteře, kterou jsi tak miloval, a jež ti byla zlatou branou, kterou se vchází k národu vyvolenému. Nedočkal ses chvíle, v níž jsi pevně věřil, kdy bude nám přáno vytrvat, žít a růst na svém. Může nám býti útechou, že jsi v našem pokolení právě Ty byl stříbrným skřivanem na ranním nebi, zpívajícím příchod slunce? Všecky naše radosti budou neúplny, ježto Ty se nebudeš sdíletí o ně; všecky žaly dopadati budou dvojnásob těžce na nás, když nepomůže nám je snášeti Tvé rytířské srdce, Tvá přátelská láska. Děkujeme Ti za vše, čím jsi nám byl a nezapomeneme Tebe nikdy. Země otevírá své studené lokte po tom, co bylo na Tobě smrtelného, ale v našich srdcích poroste božský Tvůj díl; Tvá touha po velikosti, Tvůj zápas o dokonalost.

Odpočívej tiše, drahý příteli, po těžkém utrpení, v němž ses osvědčil hrdinou; stul se klidně do náručí země, jež i Tobě, který jsi býval ohněm a vichrem, voní a zvoní! Snad dříve, než dnes tušíme, zašumí do Tvého věčného snění tajemná, neznámá Ti píseň — to Tvému hrobu, zkropenému našimi slzami, přinesou jarní větry poselství, že vanou zemí svobodnou.

V. JAN HEIDLER

Řeč nad hrobem v Letovicích dne 7. června 1923.

Země Morava, která před necelými čtyřiceti lety vystýlala Tobě kolébku, vztahuje po Tvém těle měkké náruči, aby Tebe, jenž jsi ještě dlouho nechtěl spát a odpočívat, přijala do svého objetí. Nevěda o tom, přišel jsi položit hlavu do klína Moravy, kudy jsi v posledních letech tak často projíždíval z pražského svého domova do slovenského působiště, neúnavný poutník, jemuž osud předčasně zlomil hůl a sňal tlumok, netíživí pevných a silných ramen. Krásná letní příroda, kterou jsi tolik miloval, dívá se s klidem, ba s úsměvem do Tvého otevřeného hrobu, ale nám, Tvým přátelům, jest její necitelný půvab mukou a zároveň obviněním osudu; vždyť také Ty jsi zasloužil, aby ses obalil plným plodem jako to ovocné stromoví kolem, vždyť také Ty toužil jsi pospíchatí bez oddechu za dalekým cílem jako ta řeka Svitava kolem, vždyť také Ty jsi chtěl šířití kolem sebe světlo a teplo, podoben slunci, jež právě prorazilo mraky, aby vyzlatilo Tvé lože poslední. Jako strom rozčísnutý božím poslem za červnového poledne, byl jsi zlomen v mužném svém létě, kdy pevně jsi našel pravé své životní poslání, kdy Tvé práce počaly uchvacovati zralou svou dokonalostí, a kdy jsme Tebe všichni nejplněji milovali pro dobrotu a mužnost Tvého zlatého srdce.

Čtyřicet roků, které leží mezi Tvou kolébku a Tvým hrobem, znamená neustálý vzestup a požehnaný vývoj silného a širokého ducha vědeckého, ale co jest ještě podivuhodnější: souběžně s tímto silným a širokým duchem rostla a mohutněla Tvá uvědomělá a činorodá vůle; tento krásný soulad byl Tvou oprávněnou výsadou uprostřed nás všech, byl Tvým duševním šlechtictvím. Proto studium dějepisné, pro něž jsi tak záhy projevil vzácné nadání, nikdy Tebe neodvádělo od života a od přítomnosti,

nýbrž naopak zbrojilo, uschopňovalo Tebe pro ně. Proto jsi již v mladosti zatoužil po oblasti, kde se dějiny nejen poznávají, ale i tvoří, a třebaže Ti ten vstup přinesl mnohou trpkou zkušenost — pravou to zkušenost českou — přece jsi byl odhodlán zase, po příkladu Františka Palackého, se vrátiti k politice, jen kdyby Ti to byla krutá sudba dovolila. Byl jsi zcela oddán studiu onoho úseku našich politických dějin, jenž souvisí co nejúže s naší přítomností, a v němž byly utajeny podmínky a myšlenky našeho konečného osvobození národního. Odtud vybral sis také, jsa ctitelem hrdinů v dějinách, svého reka, Františka Ladislava Riegra, muže mocného rozumu a mocnější vůle, který politicky dovršil dějinné dílo Palackého. Avšak historické Tvé badání a historické Tvé práce nebyly jenom výsledkem ducha a vůle, nýbrž posvěceny byly ještě dalším prvkem třetím, jehož mnozí u Tebe nedoceňovali. Míním onen idealismus srdce, idealismus šlechtného nadšení pro svatou věc národní, idealismus schopný obětí a vystavující se rád nebezpečnosti, jak jsi ukázal ve velkých a těžkých dvou letech 1917 a 1918. Byl jiný než zanícení generací předchozích; bylť idealismem nové doby, nové svobody, nového státu, kam Ty jsi náležel celou svou bytostí. Jak jsi byl odhodlán tu pracovati politicky, kulturně, vědecky! Jak ses mnohonásobně osvědčil na panenské půdě v Bratislavě! Jak jsi orlím pohledem shůry odhadoval vždy nové cíle a dráhy k nim, ne pro jiné, ale především sám pro sebe. A teď, drahý náš orlíku, ležíš s přeraženými křídly mrtev před našima slzícíma očima, a bolest naší lásky si chvějně říká, že úkol Tvůj předčasně a navždy jest skončen. Ale kdesi v hloubce našich milujících a věřících srdcí zvolna vstává nám jistota, že úloha Tvá není dohrána. Tvůj orlí vzlet, Tvůj idealismus srdce bude, Jene Heidlere, Tvým přátelům a žákům dlouho v budoucnosti příkladem.

VI. ZA JIŘÍM WOLKEREM

Promluva při pamětním večeru Spolku posluchačů filosofické fakultě v Brně dne 18. ledna 1924.

Bolest, která nás shromáždila v této síni ke tryzně za básníka Jiřího Wolкера, spojila v těžkém žalu vás, příslušníky mladého pokolení, v jehož čele zemřelý stál jako umělec, s námi staršími, kteří jsme právě od něho očekávali, že svou chrabrou a pevnou rukou ponese do budoucnosti prapor poesie a lidskosti, až naše dlaně zemdlí a ochabnou. A přece, vy mladí, nad ním truchlíte vášnivěji a prudčeji, a to nejenom proto, že výsadou mladosti jest hoře výbušnější a ohnivější, kdežto stáří se oddává smutku tiššímu a trvalejšímu. Teprve předčasná smrt Jiřího Wolкера, jinocha třiadvacetiletého, vás sloučila v generaci v pravém slova smyslu. Jeť krutým a neodvratným zákonem duchovního vývoje, že každé pokolení brzo po svém nástupu musí zaplatiti za právo jednoty a celistvosti obětí jednoho a to právě nejlepšeho ze svého středu; teprve potom uzná okolí, že skutečně přichází nový generační šik, když před ním kráčí světlý stín vůdce či průkopníka předčasně ztraceného: vzpomeňte na Karla Hynka Máchu, Rudolfa Mayera, Karla Hlaváčka! Za vás, aby vás sjednotil, vzal na sebe tuto obětí Jiří Wolker, nejčistší a nejnadanější z pokolení, které světovou válkou bylo oloupeno o radostné chlapectví, při vstupu do jinošských let bylo znepokojeno a oslněno sociální revolucí na východě, na prahu akademické svobody dostalo velký dar svobodného rozvoje v samostatném státě a pak se v mladistvé rozkoši experimentu zaněchovalo ochotou, zaměnit tento dar za utopii socialistických republik ve sjednocené a zproletarisované Evropě.

Pro tuto obětí byl Jiří Wolker předurčen rysy, jež se nám ozřejmily teprve v hodině jeho skonu, či spíše v hrozných měsících jeho neodvratného odumírání, ale které jsou

společny všem básníkům předurčeným od osudu pro předčasnou smrt, Máchovi jako Lermontovu, Laforguovi jako Ch. L. Philippovi, Keatsovi jako Novalisovi, Jacobsonovi jako Petöfimu. Všichni žijí intensivně, majíce na spěch s pohárem, jenž bude brzy odtržen od jejich rtů. Všichni se chtějí v erotice, v náboženské ekstasi nebo v revolučním činu opítí životem hned za jitra, po němž nemá následovati poledne. Rychle dozrávajíce, překvapují často výrazovou plností, ke které se jejich druhové musí pomalu propracovávat. Bývají objeviteli pevnin, jež budou nazvány po jiných, vůdci do zemí, do nichž sami nevstoupí, průkopníky směrů, jejichž vývojových možností ani nedohlédají. V tom ve všem byl Jiří Wolker typem, jak ozřejmila jeho smrt.

Že byl básníkem od Boha vyvoleným, věděli jsme hned po první jeho sbírce, knize to studenta jedenadvaceti-letého. „Host do domu“ jest lyrickou zpovědí mladých smyslů, které se rozdychtěně otvírají, mladého srdce, které přetéká láskou a štěstím, ale i záдумčivostí a touhou, mladého náboženství, které se nedočkavě dopíná svého Boha, aby se pokorně vrátilo k jeho dětem na zemi. Jitřně svěží a rosná čistota postřehu, jemuž je všecko tak chlapecky nové, neočekávané, zázračné, pojí se zde se svěží a rosnou čistotou citu, který se nevinně pobratřuje se všemi lidmi a věcmi, a dvojíci tuto doplňuje svěží rosná čistota výrazu primitivního a názorného, často a uvědoměle blízkého lidovému říkadlu, prostonárodní písni, starobylému úsloví. Nám, kteří jsme ve svých slovesných počátcích bolestně trpěli přílišnou rafinovaností vjemovou, citovou a výrazovou, byl tento spontánní primitivismus radostným překvapením, ač netajili jsme se obavou, zda snad tato prostota není samoučelnou hrou, která by mohla ohroziti další vývoj nadaného básníka. U Jiřího Wolкера nebyla, také již proto, že pod ní vřela intenzita života, vášnivý vztah ke skutečnosti, mocné zaujetí přítomnou chvílí. Mladý Moravan vyžil své chla-

pectví plně a rozhodně a stejně plně a rozhodně se chystal vyžít své jinošství a mužství. Na rozhraní stojí jeho druhá kniha, případně napsaná „Těžká hodina“, opravdu dílo, v němž trpce sládné krev, a bolestně se chvěje hrůza porodních bolestí nového člověka a nového sociálního řádu. Již v první jeho sbírce sluje jeden oddíl „Ukřižované srdce“ takřka odpovědí na půvabný sensualismus předchozích čísel; jako Faust má v duši po tragedii Markétčině všecku trýzeň lidstva. Avšak v „Těžké hodině“ se ho tato trýzeň již nechápe, nýbrž se přímo do něho přelévá — zření subjektivní jest v duchu nové estetiky zrušeno, aby ustoupilo napiatému úsilí o objektivaci básnickou a o sociální integraci. Byl-li Jiří Wolker dotud lyrickým strůjcem prostičkých a oduševnělých zátiší, stává se nyní básníkem epickým. Obnovuje sociální baladu, jak ji u nás po prvé vytvořil mladý Neruda, ale podle své tendence a mocí své prosté názornosti činí ji přístupnou i prostému čtenáři a zároveň jí dává širší dech, rozsáhlejší výstavbu, jako by chtěl, aby se její žebra, podepřená o pilíře hluboce zazděné do lidského hoře, klenula až do vzduchu metafysického. Kde jeho druzi, vyznávající s ním kolektivismus a proletářský mesianismus revolučního přízvuku, psali veršované programy a nesouvislé invektivy s obrazovou neb rétorickou přízdobou, dovedl Wolker vytvořiti postavu a děj, figuru a příběh, zhuštěnou tragedii, v nejpožehnanějších chvílích inspirace i s obzorem visionářským.

Pravda, Wolkerova koncepce lidského utrpení byla dobrovolně zúžena ve smyslu socialistického programu na bolest a bídu dělníka a proletáře, z níž se činí výhradně vinným dnešní hospodářský řád. Celé vaše pokolení prezírá krátkozrace a v meliorismu příliš zjednodušujícím žaly a strážně, které nejsou vázány jenom výrobními a hmotnými podmínkami a kterých by neodstranil přesun majetkový a mocenský, i kdyby nadal proletáře půdy a práce plnými právy a ještě vyšší politickou mocí. Až

dozrajete, poznáte, že jsou ještě jiné křivdy a žaly, lásky nevyužité, srdce navždy odsouzeného k samotě, idealismu, jenž působí bezděky zlo; ach, kdo by vypočítal to vše, od čeho není a nikdy nebude léku sociálního? Že by to byl právě Jiří Wolker před vámi všemi pochopil, dokazují nejlepší čísla „Těžké hodiny“: to nejsou jenom tragedie ztvrdlých rukou, ale také poraněných srdcí, nikoliv prázdných dlaní, nýbrž neukojené touhy po vyšším štěstí, ne msty, ale bolesti vykupitelské. Též pro Jiřího Wolkeru — v „Hostu do domu“ především básníka Betléma — zemřel Ježíš na Golgotě, aby posvětil bolest, utrpení, oběť; zní-li z první knihy žehnání: „Nechte maličkých přijít ke mně!“, slyšíme z druhé blahoslavenství těch, kdož trpí protivenství pro spravedlnost.

Neměl toho prožítí jenom duchovně, musil to protrpětí sám na sobě. Poslední měsíce jeho života byly cestou křížovou. Umíral chorobou Hlaváčkovou, Novalisovou, Laforguovou, která hned zjemňuje smysly pro svět již již prchající, hned klame srdce marnými nadějemi, hned uvrhuje bytost na dno jasnovidného zoufalství. Nevíme, co by byl ještě vykonal; cítíme pouze, že jeho poslání není dovršeno, byť snad v budoucnosti jest mu souzeno, aby se proměnil v bytost symbolickou.

Dnes nad Jiřím Wolkerem pláčete, jednou snad budete mu závidětí, jako kmetný Goethe oslovil svého Werthera: „Ty — k smrti určen, já — bych žít se vrátil: tys napřed šel — a málo jsi jen ztratil.“ Život nenaplňuje jenom, život i vyvrací. Až poznáte, že se žádné vyplnění nerovná touze mládí po velikosti, že síly jedné generace nestačí, aby vývoj byl jenom poněkud posunut, že nejkrásnější idea hyne v kompromisu, prostřednosti, všednosti, zasteskne se vám po mladých letech, a jako jejich ztělesnění vstoupí vám do cesty jasný a čistý eféb s plamenným mečem v ruce a s písní na rtech. Zabuší vám srdce, až poznáte, že má rysy Jiřího Wolkeru, a pomyslíte si snad, že vám na chvíli alespoň vrátí to, čeho jste nenávratně

pozbyli. Ale v jeho tmavých modrých očích bude psána bolestná odpověď: Stojím v bráně ráje ztraceného.

Jak daleká to perspektiva pro vás! Jak malá jenom pravděpodobnost, že budu ještě jejím svědkem! Dnes, několik dnů po skonu Jiřího Wolкера, jest čas na cosi jiného: na dík za to, co vykonal pro vás, a čím bude vašemu dalšímu vývoji, i na prostý pozdrav, s nímž kladu také za sebe palmovou snítku na jeho čerstvý rov: Ave, anima pia atque candida!

Poznámky a slovníček

Úvod

Josefa Jungmanna památný článek O klasičnosti v literatuře vůbec a zvláště české čte se od r. 1841 v jeho Sebraných spisech veršem i prósou. *Jana Kollára* Nedělní, sváteční a příležitostné kázně a řeči vydány r. 1831 a 1844. *Šafaříkovy* vědecké a veřejné promluvy posud nesebrány. *Řeči Palackého* v jeho souborech Radhost (1871—1873) a Spisy drobné (1898—1902). *František Lad. Rieger*, viz v řeči o Janu Heidlerovi. *Karel Sladkovský* (1823—1880), svobodomyšlný řečník a politik. *Karel Kramář* (* 1860), politický vůdce, řečník a novinář posledních 40 let. *Bedřich Vilém Košťál* (1819—1893), působil jako cvang. kazatel v Praze, ale byl vládou pro svou činnost pronásledován a zemřel v cizině. *Ceněk Dušek* (1843—1918), ev. farář v Kolíně, byl vůdcem českých evangeliků. *Jan Valerián Jirsík* (1798—1883), biskup v Čes. Budějovicích, vykonal velké dílo národně buditelské. *Metod Zavoral* (* 1862), opat premonstrátský na Strahově, jest přední ozdobou katolického českého kněžstva v době současné. *Škola Máje*, zvaná podle almanachu z r. 1858, měla v čele Jana Neruda a Vítězslava Háška. *Škola Ruchu*, již dala jméno ročenka, vydaná r. 1868, kupila se kolem Svat. Čecha. *Škola Osvěty* slula podle měsíčníku, založeného r. 1871 Václ. Vlčkem a byla představována z básníků Adolfem Heydukem a El. Krásnohorskou. *Škola Lumíra* se soustředila v l. 70. a 80. v Lumíru, vedena jsouc J. V. Sládkem, Jar. Vrchlickým a Juliem Zeyerem. *Karlo-Ferdinandova universita v Praze*, dotud poněmčená, byla r. 1882 odloučením university německé opět vrácena Čechům. *Josef Durdík* (1837—1902), profesor universitní, vynikl zvláště v dějinách filosofie a estetiky. *Účlav Ůlček* (1839—1908), zakladatel měsíčníku Osvěta, došel popularity hlavně jako romanopisec. *Realisté* tak jmenování učenci a filosofové seskupení v l. 80. kolem T. G. Masaryka, na př. Jan Gebauer, Jaroslav Goll a Otakar Hostinský. *Demosthenes* (383—322 před Kr.), velký řecký řečník a athénský vlastenec. *Marcus Tullius Cicero* (106—43 před Kr.), slavný politik a řečník římský, mistr slohu latinského. *Titus Livius* (59 před Kr. — 17 po Kr.), znamenitý dějepisec římský, vkládal do svého rozsáhlého kronikářského díla mnoho živlu rétorického. *F. X. Šalda* (* 1867), vůdce umělecké kritiky české soudobé, profesor pražské university. *Po matce zděděnou*, matka autorova Teréza Nováková (1853—1912), vynikající spisovatelka česká, proslula také jako řečnice. *Erich Schmidt* (1853—1912), profesor berlínské university a lit. dějepisec hl. klasického písemnictví německého; r. 1911 vydal sbírku *Reden zur Literatur- und Universitätsgeschichte*, která jest tomuto souboru namnoze vzorem.

Problémy moravské literatury.

Vstupní přednáškou zahajuje universitní učitel svou činnost na vysoké škole; touto se ujal profesor Dr. Arne Novák svého působení jako profesor české literatury na Masarykově universitě v Brně. Byla to zároveň první přednáška na její filosofické fakultě.

Ex itinere obiit, t. j. zemřel na cestě, úryvek náhrobního nápisu Dobrovského na ústí hřbitově v Brně. *Proslulý jeho časopis* Böhmische und Mährische Literatur auf das Jahr 1780. *Monse Josef Vratislav* (1733—1793), dějepisec Moravy z období osvícenského. *Schwoy František Josef* (1742—1803), místopisec Moravy XVIII. věku. *Boček Antonín* (1809—1847), moravský dějepisec a archivář, jeho vydání listinných památek nejsou vědecky spolehlivá. *Dudík Beda* (1815—1890), benediktnin rajhradský, historiograf Moravy, vydal v letech 60.—80. rozsáhlé dějiny moravské.

Bernolákovští separatisté, stoupenci jazykové odluky slovenské, vedení jazykovědcem Antonínem Bernolákem (1762—1813), jehož hlavní činnost spadá do konce 18. věku. *Štírovští separatisté* obnovili r. 1844 jazykový rozkol Slovenska na hlubším myšlenkovém i mluvnickém základě než Bernolákovci; vedl je vynikající slovenský vlastenec, publicista a spisovatel Ludevít Štúr (1815—1856). *František Trnka* (1795—1835) a *Uincenc Žák* (Ziak, 1797—1867) vzbudili v 30. l. mluvnickými pracemi, snažícími se o jazykový rozkol, na Moravě rozruch, v Čechách odpor, vedený Palackým. *František Cyril Kampelík* (1805—1872), zasluožilý národní a hospodářský buditel národní. *Alois Uojtěch Šembera* (1807—1882), profesor v Olomouci, v Brně a ve Vídni, vynikající historik, literární dějepisec a gramatik. *Dějoprázdná Morava*, viz Slávy dceru zpěv II., zn. 130. *Cyklická koncepce*, věrní přátelé z mládí, malíř Mikuláš Aleš a spisovatel Alois Jirásek, pojali již v době studií plán oslaviti minulost svého národa řadou uměleckých děl pojících se v jednotný celek. Aleš uskutečnil záměr cyklem kreseb *Vlast a Život starých Slovanů*, Alois Jirásek zvláště románovými skladbami z doby husitské, pobělohorské a obrozenské. *Velkomoravské sny*, ze vzpomínek na Velkomoravskou říši IX. stol. vznikaly tužby učiniti Moravu jádrem samostatného státu československého. *Cyrilometodějské nadšení*. Tyto sny rázu politického čerpaly náboženskou a kulturní posilu z významu, jakého se oběma bratry soluňskými dostalo Moravě v stol. IX. *Slavjanofilská příchut*, t. j. české samostatné ohlasy nábožensky a národně-politických snah ruských o vůdčím postavení Slovanstva ve vzdělanosti, ale i politice světové. *František Sušil* (1804—1868), moravský kněz, bohovědec a spisovatel, dlouholetý vůdce literárního života na Moravě, proslul spíše jako sběratel lidových písní, než jako původní básník a badatel o otázkách filologických.

František Matouš Klácel (1808—1882), augustinián a profesor brněnský, přítel B. Němcové, vynikl jako filosof. *Jan Helcelet* (1812—1876), lékař, pak profesor v Olomouci a v Brně, publicista a buditel moravský, rovněž přítel B. Němcové. *Špilberk a Cejl*, vězení brněnská. *Mnoho pokojíků*, narážka na Havlíčkův ironický výrok ze Křtu sv. Vladimíra (zpěv IV.): „na Špilberku, na Kupfsteině mnoho pokojíků“. „*Z času za živa pohřbených*“, označení politicky i národně beznadějně doby let 50., podle Nerudovy stejnojmenné mladistvé básně v *Knihách veršů*. *Miloslav Hýsek* (* 1885), profesor české literatury na Karlově universitě v Praze, získal si svými díly, zvláště knihou *Literární Morava v l. 1849—1885* (1911), velké zásluhy o prozkoumání dějin moravské literatury. *Aleš Balcárek* (1840—1862), nadějný lyrik mladé Moravy let 60. *František Jaroslav Kubiček* (1838—1865), svobodomyslný brněnský novinář a satirik let 60. *Jan Hollý* (1785—1849), míní se jeho velké epické básně *Svatopluk* (1833), *Cyriilo-Metodiada* (1830) a *Sláv* (1839). *Mistralova Mireið*, *Básnický a jazykovědný obnovitel literatury provenčalské*, *Frederi Mistral* (1830—1914), vytvořil v básni *Mireið* (1859, do češ. přel. S. Bouška), vzor moderního eposu idylického, kotvícího v půdě domova a duši lidu. *Příznačná slova Svatopluka Čecha* z básně *Moravě v Jitřních písních* (1887). *František Bartoš* (1837—1906), profesor, pak ředitel v Brně, významný národní, školský a literární buditel, vynikl hlavně pracemi z oboru mluvnictví (skladby, brusičství a dialektologie), studii národopisnými i sběratelstvím, zvláště v oboru lidové písně.

Uáclav Kosmák (1845—1898), kněz, novinář a spisovatel moravský, byl mistrem realistické kresby života a mravů na moravském venkově. *Antoš Dohnal* (vl. Leopold Hansmann, 1824—1863), brněnský novinář a spisovatel, položil v době B. Němcové svými hanáckými povídkami z okolí Kroměříže základ k lidové povídce moravské. *Bratři Alois* (1861—1925) a *Uilém* (1863—1912) *Mrštíkovi* zpodobili kraj a lid moravský, hlavně na hanácko-

slováckém pomezí v společných dílech, povídkách Bavlňovy ženy (1897), románové kronice Rok na vsi (1904) a dramate Maryša (1894). *Jan Herben* (* 1857), vynikající pražský novinář, vyvrcholil své obrazy ze života slováckého lidu na Moravě románovou kronikou Do třetího a čtvrtého pokolení (1892 a 1907). *Josef Uečeřa* (1856—1883), vzbudil naději obrázky z lidového života z okolí brněnského. *Viktor Kamil Jeřábek* (* 1859), napsal vedle maloměstských povídek z rodné Litomyšle řadu novel i románů z okolí brněnského. *Jožka Úprka* (* 1861), vynikající malíř slováckého lidu a kraje skvělých barev. *Leoš Janáček*, viz níže řeč III. *Ozef Kalda* (1871—1921), zachytil vedle J. M. Slavičinského v drobných obrázcích nejlépe povahu i řeč moravských Valachů. *Otakar Bystřina* (vl. Ferdinand Dostál, * 1861), svěží humorista hanáckého lidu. *Ondřej Příkryl* (* 1860), prostějovský lékař a buditel, užil v řadě písní rázu ohlasového se zdarem hanáckého nářečí. *Hanakismy*, slova a obraty převzaté z mluvy hanácké, *lachismy*, z nářečí lašského na Moravě a *silesismy* z dialektu lašského ve Slezsku. *F. S. Procházka* (* 1861), pražský spisovatel a redaktor, přimkl se k rodné půdě hanácké, hlavně v Písmičkách (1898 a 1901) a v eposu Král Ječmínek (1906). *Lysá hora* nejvyšší vrch slezských Beskyd, 1325 m, často uváděná v Bezručových Slezských písních. *Leandr Čech* (1854—1911), profesor v Telči, posléze ředitel v Novém Městě na Mor., vynikající kritik a dějepisec literární. *N. U. Gogol* (1809—1882), ruský romanopisec a dramatik, dospěl od maloruské romantiky k realismu společensky satirickému, který jest stupňován až do fantastičnosti a nad to podmaňuje svým zdravým humorem. *I. S. Turgeněv* (1811—1883), mistr dušezpytného společenského románu ruského, v malbě přírody i kresbě postav nedostihný; oba silně působili na vývoji románu českého od let 70. *Hipolyt Taine* (1828—1893), filosof, kritik a dějepisec francouzský, měl mocný vliv na názory o dějinách a umění celé Evropy od let 80. *František Bílý* (1854—1920), vynikající školský pracovník na Moravě i v Praze, podal cenné práce kritické a literárně dějepisné. *František Táborský* (* 1858), rodák z Bystřice p. Host., český básník, překladatel a kritik umění výtvarného. *Syn slezského buditele*. *Otec P. Bezruče*, slezský profesor Antonín Vašek (1829—1880), byl pronásledován pro důkaz o podvrženosti rukopisů Královédvorského a Zelenohorského.

Josef Merhaut (1863—1907), rodák z Hořovicka v záp. Čechách, působil jako novinář v Brně a zachytil zvláště v románech *Andělská sonata* (1900) a *Vranov* (1906) ducha české společnosti brněnské. *Josef Holý* (1874—1928), rodák z Jičínska, ztrávil mužná léta jako profesor v Brně a vynikl hlavně lyrickými i epickými ohlasy písní lidových. *Stanislav K. Neumann* (* 1875), rodák pražský, vynikající básník a novinář, vylévil ze svého brněnského pobytu hlavně skvělou knihu *Lyriky* *Knihy lesů, vod a strání* (1914). *Jiří Mahen* (vl. Antonín Vančura, * 1882), rodák časlavský, novinář, dramaturg a knihovník v Brně, měl hlavní úspěchy jako divadelní básník. *Rudolf Těsnohlídek* (1882—1928), rovněž rodák časlavský a novinář brněnský, podal kromě jemné přírodní lyriky rázovité, humoristické obrazy z Brna a jeho obvodu.

Božena Benešová (roz. Zapletalová, * 1873), přední žijící spisovatelka česká, vstihla duši moravského kraje hlavně v románě *Člověk* (1920) a v první části válečné románové trilogie *Úder* (1926), před tím již v řadě jemných psychologických povídek. *U románové skladbě poslední*, míní se román *Člověk*. *Růžena Svobodová* (roz. Čápová, 1868—1920), narodila se jako dcera českých rodičů v Mikulovicích u Žnojma, ale přestěhovala se jako dítě do Prahy, kde trvale zakotvila. Uvedené dvě knihy jsou ovocem jejich pobytů prázdninových. *Bláznem v Kristu* nazval se italský středověký mystik a básník Jacopone da Todi. *Jakub Deml* (* 1878), kněz a náboženský básník mo-

ravský, vynikl lyrikou lásky k přírodě, k smrti, k přítelkyni a k Bohu *Mládež tak jasných cílů*, kolem r. 1920 se shromažďovali v Literární skupině v Brně spisovatelé směru t. zv. expresionistického, z nichž vynikli dramatik Lev Blatný, romanopisec Čestmír Jeřábek, lyrik Josef Chaloupka a kritik František Götz. *Duchovědná fakulta*, na rozdíl od dřívějších fakult filosofických, kde byly pěstovány i vědy přírodní i duchové, jsou u nás nyní fakulty přírodovědecké a duchovědné; na těchto se pěstují nauky filologické, historické a filosofické. *Svým otcem*, otec Arna Nováka, dr. Josef Novák (1847—1907), byl profesorem češtiny a klasických řečí na gymnasiu v Litomyšli a v Praze. *Své matky*. Arne Novák jest synem české spisovatelky Terézy Novákové (1853—1912), která na začátku své literární a národopisné činnosti pracovala s vlastenci olomouckými, zvláště s Miloslavou Procházkovou a přispívala do jejich slovesných podniků. *Františka Stránecká* (1839—1888), moravská lidopisná spisovatelka; studie o ní, uveřejněná 1897 v Lit. listech, jest první tištěnou prací Arna Nováka pod vlastním jménem; přepracována přešla do Podobizen žen r. 1918.

Studium na filosofické fakultě.

Nově vstupující posluchači každé fakulty universitní skládají na počátku prvního věku slavnostní slib do rukou děkana své fakulty, jenž při tom pronáší řeč obsahu výchovného. Arne Novák byl děkanem filosofické fakulty Masarykovy university v Brně ve školním roce 1924/1925.

Rector magnificus úřední název rektora universitního. Ve škol. r. 1924/1925 byl jím na Masarykově universitě v Brně vynikající fyziolog a filosof, prof. dr. Edward Babák (1873—1926). *Pauperrimus Aristoteles*, t. j. nejchudší Aristoteles, obrazně za: chudícká filosofie. *Studia humanitatis*; studium nauk duchovědných, směřujících k rozvíti plné lidskosti. *Podle slov básníkůvých*, slova ta — v německém originále znějí: „höchstes Glück der Erdenkinder sei doch die Persönlichkeit“ — pocházejí od Goetha. *In necessariis unitas, in dubiis libertas, in omnibus caritas*, t. j. ve věcech nezbytných jednota, ve sporných volnost, ve všech láska, pocházejí od sv. Augustina. *Básník nazval*, německý básník Schiller oslovuje takto radost ve své proslulé ódě Na radost, jejížž slovo použil Beethoven pro závěr IX. symfonie. *Integer vitae scelerisque purus*, t. j. člověk bezúhonného života, viny prázdny, citát z Horatiovy ódy, kn. I., báseň 22. *Quod faustum felix fortunatumque eveniat*, t. j. nechat to dopadne příznivě, šťastně a výhodně; v akademickém životě běžná formule latinská pro přání.

Leoš Janáček.

Vedle doktorátů, jichž dosahují posluchači jednotlivých fakult universitních na základě přísných zkoušek, t. zv. rigoros, jsou v cizině i u nás zavedeny t. zv. doktoráty čestné. Těch se dostává vynikajícím mužům vědy a umění za jejich zásluhy, usnesou-li se o tom jednomyslně profesorské sbory a potvrdí-li tuto volbu ministerstvo školství. Takové povýšení za čestného doktora se děje způsobem slavnostním; děkan, rektor a promotor fakulty promlouvají při této slavnosti dílem česky, dílem latinsky k promovendu, t. j. k muži, který má býti promovován, ten činí slavnostní slib a děkuje. Prvním českým doktorem filosofické fakulty Masarykovy university v Brně byl Leoš Janáček (1854—1928), vedle Smetany a Dvořáka největší a nejvšestrannější hudební skladatel český, pro Moravu zvláště příznačný. Kromě děl orchestrálních

a komorních, kromě sborů a písní vynikl hlavně operami Její pastorkyňa, Káťa Kabanová, Liška Bystrouška, Věc Makropulos a Z mrtvého domu. *Hukvaldy*, zřícenina a městečko u N. Jičina na Moravě. *Bedřich Smetana* se narodil v Litomyšli, *Antonín Dvořák* v Nelahozevsi u Prahy. *Rok Smetanův*, r. 1924 bylo v celé vlasti významně oslavováno 100. výročí narozenin Smetanových. *Pavel Křížkovský* (1820—1885), augustinián brněnský a spoluzakladatel sborové hudby české v duchu národním. *František Bartoš* viz řeč I. *Krvavé oběti pro moravskou universitu*, při bouřlivých manifestacích za českou universitu v Brně v říjnu 1905 byl na stupních Besedního domu proboden německým vojákem František Pavlík, Sokol a 20letý stolařský dělník. Památku jeho oslavil Leoš Janáček komorní skladbou.

Nad hrobem Václava Vondráka.

Václav Vondrák (1859—1925), český a slovanský jazykovědec, byl v l. 1895—1920 docentem a profesorem slovanské filologie na universitě ve Vídni, v l. 1920—1925 na Masarykově universitě v Brně. Z jeho děl jsou hlavní: *Altkirchenslavische Grammatik, Vergleichende slavische Grammatik* a *Církevně slovanská chrestomatie*, pak vydání některých památek církevně slovanských; k vydání velkého církevně slovanského slovníku, o němž Vondrák po léta pracoval, nedošlo.

Non ego pauperum sanguis parentum obibo, t. j. nezahynu já, potomek chudých rodičů, citát z Horatiových ód, kn. II., báseň 20. *Prácheňský kraj*, dnešní Písecko. *Bartoloměj Kopitar* (1780—1844), *František Miklosich* (1813—1891), *Uatroslav Jagič* (1838—1923), zástupci srovnávací filologie slovanské na universitě vídeňské, první dva původu slovinského, třetí rodem Charvát. *Krajan Petra Chelčického*, rodiště Vondrákovo Dub leží na Vodňansku nedaleko Chelčic i Stožic, rodné vsi Josefa Holečka. *Institutiones*, t. j. *Institutiones linguae slavicae dialecti veteris* (Základy jazyka staroslovanského), hlavní jazykovědné dílo Dobrovského z r. 1822. *Non frustra panem moravicum manducavit*, t. j. nejedl nadarmo chléb moravský. *Labor ipse voluptas*, t. j. práce sama rozkoší, heslo německého dějepisce L. Rankeho. *Juraj Krizanič* (1618—1683), charvátský misionář a jeden z nejstarších teoretických i praktických hlasatelů slovanské vzájemnosti na západě i na východě. *Femina lugere honestum est, viris meminisse*, t. j. ženám sluší plakati, mužům zachovávatí vzpomínku, citát z Tacitovy *Germanie*.

Karel Havlíček Borovský.

Metternichovská poroba, Kliment Václav Lothar kníže Metternich (1773—1859), od r. 1821 všemocný státník rakouský, který řídil stát v duchu přísné konservativní a nepřál snahám národním. *Mužem dne*, Neruda nazval tak Havlíčka v básni, napsané k slavnosti borovské a zařazené dnes do *Knih veršů s názvem Karlu Havlíčkovi Borovskému*; tam i verše o „bílém dni“. *Arnošt Denis* (1849—1921), vynikající dějepisec francouzský a přítel národu českého, svými vědeckými i publicistickými díly přispěl podstatně k čl. osvobození. *Klementinum*, soubor budov na Starém městě pražském, bylo původně sídlem jezuitů, pak bohoslovecké a filosofické fakulty a kněžského semináře. *Voltaire František Maria Arouet* (1694—1778), slavný francouzský básník, historik a filosof 18. věku, byl nebezpečným nepřitelem pověr, církvi, náboženství. Jeho žák *Gotthold Efraim Lessing* (1729—1781), básník, kritik a filosof německý, působil svými zásadami mocně na rozvoj německé literatury v 18. stol. *Lamennais*

Fel. Robert (1782—1854), vůdce pokrokového sociálně uvědomělého katolictví ve Francii. *Feuerbachovské pojetí*, podle německého filosofa Ludvíka Feuerbacha (1804—1872), který všechno náboženství vyvozoval z přirozených zdrojů lidských a opět je sváděl v lidský prospěch. *Heinovská svévole*, podle německého básníka Heinricha Heineho (1797—1856), mistra lyriky milostné, přírodní a rozjímavé, ale i satirika v duchu sociálně revolučním. *Moskevští slavjanofilové*, za moskevského pobytu byli zvláště profesori Št. P. Ševyrev a M. P. Pogodin, zastánci národně slovanské romantiky ruské, Havlíčkovými učiteli. *Gogol*, viz předn. I. *Boerne Ludvík* (1786—1837), vynikající kritik a novinář německý. *Goethovec*, F. L. Čelakovský se sám jako básník i překladatel prohlášoval za důsledného a nadšeného žáka největšího německého básníka Goetha. *Charitky*, v řeckém bájesloví dcery Diovy, bohyně půvabu, veselí, přátelství. *Reakce Bachova*, politický směr Rakouska, vedený všemocným, přísně konservativním státníkem Alexandrem Bachem (1813—1893), který v l. 1849—1859 dovedl do svých rukou soustřediti neobmezenou moc. *Nestor*, starobylý letopisec ruský z 12. st., jenž dal Havlíčkovi látku i podrobnosti ke Křtu sv. Vladimíra. *Platí o tom verše básníkovy*, slov těch užil Jar. Vrchlický o svém příteli, vynikajícím lékaři E. Albertovi v knize *Zamberské zvony* r. 1901.

Magdalena Dobromila Rettigová.

Magdaléna Dobromila Rettigová (1785—1845), česká spisovatelka a buditelka; významnější než její práce z literatury krásné jsou její spisy praktické z oboru domácnosti, zvláště *Domáci kuchařka*. Její význam a typické postavení mezi ženami národního obrození se tuto vykládá vědecky po prvé; popularity dodal její postavě Alois Jirásek svou veselohrou M. D. Rettigová (1901), šťastně vystihující prostředí starobylé Litomyšle.

Marta z Boskovic, t. zv. první spisovatelka česká, hájila Českých bratří proti katolickým odpůrcům i proti králi na poč. 16. stol. *Paní z Pernštejna*, Marie Maxmiliána, rozená Manrique de Lara z Pernštejna, provd. za Vratislava z Pernštejna († 1608), dala podnět k vybudování krásného renesančního zámku v Litomyšli staviteli italskými; uvedené verše jsou z III. zpěvu Čechova Václava z Michalovic. *Frebonie Eusebie z Pernštejna* (1596—1646), poslední svého rodu, založila v Litomyšli kolej Otců pobožných škol, t. zv. piaristů, a s ní proslulé gymnasium. *Nedaleký dům u Slavíků*, dnes Společenská města Litomyšle, na náměstí, ozdoben nyní deskou T. Novákové, jež tu bydlela v l. 1888—1895. *Podivuhodná stařenka z Kladského pohorí*, Magdalena Novotná z Osečnice, babička B. Němcové. *Ancien régime* (franc.), t. j. stará vláda, míní se doba a poměry před francouzskou revolucí. *Rozervanost wertherovská*, podle slavného psychologického románu Goethova, Utrpení mladého Werthera, z r. 1774. *Jan Sudiprav Rettig* (1774—1842), justičiář a buditel, proslul hlavně šťastným napodobením lidové písně. *Jan Hostivít Pospíšil* (1785—1868), proslulý knihtiskař, knihkupec a nakladatel národního obrození, působil blahodárně v Hradci Králové. *Josef Liboslav Ziegler* (1782—1846), rodák královéhradecký, posléze děkan chrudimský a vydavatel Dobroslava, učinil faru v Dobřanech středem ruchu vlastenecky literárního a vynikl sám jako spisovatel pedagogický. Zásluhy kněze Karla Horského a měšťanky Marie Rollerové o kulturní a národní povznesení Litomyšle vylíčil podrobně Zd. Nejedlý v I. díle svého B. Smetana. *Matěj Sychra* (1776—1830), vlastenecký kněz a lidovýchovný spisovatel, působil na Moravě při české hranici, v Jimramově a Žďáře. *Pochopila význam Rettigové*, přednáška T. Novákové o M. D. Rettigové, proslavená v litomyšlském Spolku paní a dívek, byla jedním z prvních veřejných činů mladé spisovatelky v Litomyšli.

Ladislav Hofman.

Ladislav Hofman (1876—1903), český dějepisec, posléze úředník zemské knihovny v Brně, vzbudil mnoho nadějí pracemi z české reformace i dějin novodobých. Sebrané jeho spisy, které vydali jeho přátelé po jeho smrti, obsahují vedle prací kritických a dějepisných také důležité doklady o pokrokovém hnutí v české mládeži let 90.

Karel Hlaváček (1874—1898), český lyrik z t. zv. období dekadence, působil i po smrti slovní hudbou a obrazovým půvabem obou sbírek *Pozdě k ránu* (1896) a *Mstivá kantiléna* (1898). *Tomy*, místo u Černého moře, kam byl vypověděn latinský básník Ovidius, obrazně ve smyslu vyhnanství. *Bismarck Otto* (1815—1898), největší státník císařské doby v Německu a spolutvůrce německého císařství, zvaný „železný kancléř“. *H. G. Schauer* (1862—1892), vynikající kritik a novinář, vzbudil velký rozruch r. 1886 statí *Naše dvě otázky*, pochybní o účelnosti národního boje a národního snažení. *Voltaire*, v. řeč o Havlíčkově. *Arnošt Renan* (1823—1892), výtečný francouzský dějepisec, kritik a filosof, měl svými názory vědeckými, uměleckými i filosofickými značný vliv na vzdělanost celé západní Evropy koncem 19. věku. *Alfred de Musset* (1810—1857), vůdčí lyrik, dramatik i povídkář romantiky francouzské. *Paul Bourget* (* 1852), znamenitý dušezpytný romanopisec a kritik francouzský. *Lev N. Tolstoj* (1828—1910) a *Fedor Mich. Dostojevskij* (1821—1881), největší dušezpytní a společenští romanopisci ruští, působili na východě i na západě Evropy pronikavě také svými úvahami náboženskými a mravními. *Adam Mickiewicz* (1798—1855), největší básník polský, jenž se z ducha národní romantiky povznesl k světovému mistrovství. *Zápisky Theerovy*, v. řeč následující. *Jaroslav Goll* (1846—1929), profesor dějepisu na Karlově universitě, zakladatel moderního kritického dějepisu českého. *Jan Gebauer* (1838—1907), universitní profesor v Praze, tvůrce historické mluvnice jazyka českého. *Experimentum crucis* (lat.), rozhodující pokus. *Po rankovsku*, podle L. Rankeho (1795—1886), velkého dějepisce německého. *Josef Pekař* (* 1870), *Josef Šusta* (* 1874) a *Kamil Krofta* (* 1876), profesori dějepisu na universitě v Praze a vynikající historikové. *O Janu Heidlerovi*, viz řeč další. *Max Lenz* (* 1850), vynikající dějepisec německý ducha pruského. *Tua res Gallia agitur*, (lat.), t. j. o tvou věc, Gallie, běží, řečeno obrazně. *Solvat saeculum*, lat. rozpadne se svět, citát ze slavné církevní písně *Dies irae*. *Rixdorf*, nyní Nový Kolín, předměstí berlínské, kde mnoho našich českých emigrantů hlavně z Jednoty bratrské našlo útulek a hrob. *Zapadlý hrob na hřbitově brněnském*. V poslední době Hofmanovy tělesné pozůstatky přeneseny do důstojného hrobu, ozdobeného uměleckým pomníkem na jiném oddělení ústředního hřbitova brněnského (74, 497—498), a tak se octly daleko od hrobu Dobrovského.

Otakar Theer.

Otakar Theer (1880—1917), vynikající lyrik a dramatický básník český, stejně skvělý v lyrice milostné a přírodní jako nábožensky, filosoficky a národně rozjímavé. Vydal knihy básní *Výpravy k Já* (1900), *Úzkosti a naděje* (1911) a *Všemu na vzdory* (1916); mimo to bájeslovné drama řecké *Faëthon* (posmrtně 1919). *Smrt, zvouc tě „z bytí v nebytí“*, atd., závěr básně *Smrt zpívá*, v knize *Úzkosti a naděje*. *Nad život vyššího je cos* atd., heslo *Faëthonta*, hrdiny tragédie *Theerovy*, odkud vzaty i citáty a narážky v textu následujícím. *Heliady*, dcery *Heliovy*, pláčí v závěru tragédie *Theerovy* nad mrtvým tělem svého bratra.

Jan Heidler.

Jan Heidler (1883—1923), český dějepisc, profesor dějin na universitě v Bratislavě, podal řadu vynikajících prací z českých dějin 19. století. *Ustýlala tobě kolébku*. Heidler se narodil v Polici u Jemnice na Moravě. *František Ladislav Rieger* (1818—1903), politický vůdce národu českého přes 50 let a přední buditel národní. Heidlerovo vydání listů Riegrových po Heidlerově smrti odevzdal veřejnosti prof. Šusta.

Za Jiřím Wolkerem.

Jiří Wolker (1900—1924) přední básník mladého pokolení po převratu, vydal dva výtečné svazky veršů, *Host do domu* (1922) a *Těžká hodina* (1922). *Rudolf Mayer* (1837—1865), jemný lyrik období Nerudova. O *K. Hlaváčkově*, viz v řeči o Hofmanovi. *Michajl Jur. Lermontov* (1814—1841), vedle Puškina největší lyrik ruský. *Jules Laforgue* (1860—1887), jemný lyrik francouzský z období t. zv. dekadence. *Charles Louis Philippe* (1874—1909), francouzský povídkář pronikavého smyslu a vzníceného citu pro duši lidovou. *John Keats* (1795—1821), duchový básník anglický v období romantickém. *Novalis*, vl. Friedrich von Hardenberg (1772—1801), vůdčí básník a myslitel německé romantiky. *Jens Petr Jacobsen* (1847—1885), dánský romanopisc a tvůrce umělecké prózy dánské. *Alexandr Petěfi* (1822—1849), přední maďarský lyrik vína, lásky a revoluce. *Faust po tragedii Markétkině*: v Goetheově tragedii na konci I. dílu, ve výjevu „v žaláři“ volá Faust: „děs, jemuž odvyk jsem, mne jímá, a všechnu trýzeň lidstva v duši mám“, (překl. O. Fischera). *Svého Werthera*: v Trilogii vášně (překl. Ot. Fischera). *Ave anima tua atque candida* (lat.); Buď zdráva, zbožná a neposkvrněná duše!, obvyklý latinský pozdrav na rozloučenou, často pronášený nad hrobem.

Absolutismus (lat.) samovláda
absolutní (lat.) svrchovaný
abstraktní (lat.) odtažitý, pomyslný
adept (lat.) zasvěcený učedník.
agitace (lat.) podněcování, šíření zá-
 sad do veřejnosti
aklimatisovati se (lat.) přizpůsobiti se
akribie (řec.) přesnost
almanach (arab.) ročenka
alumnus (lat.) chovanec, zvl. kněž-
 ských učilišť
amalgam (ital.) směšenina
amoralismus (lat.) neuznávání mrav-
 nosti
analytický (řec.) rozborný, přihléda-
 jící k částkám
antaiousský (řec.) podle řeckého obra
 Antaia, jenž nabyt ztracené síly,
 jak se dotkl matky Země
aperçu (franc.) stručně shrnutá myš-
 lenka
apostrofa (řec.) oslovení
aristokratický (řec.) šlechtický
artistická fakulta (lat.) středověký ná-
 zev pro fakultu filosofickou
brutnie (řec.) naprostý nedostatek
 rytmu
asimilovati se (lat.) přizpůsobiti se
austrofil (lat.-řec.) přítel rakouské
 politiky
austroslavismus (lat.) názor, že Ra-
 kousko má svou politiku opíratí
 o své slovanské národy
autonomie (řec.) samospráva, sobě-
 stačnost
autorita (lat.) důvěra ve spolehlivost
 osvědčené osoby neb osvědčených
 zásad

Beletrie (franc.) krásná literatura
bibliotékár (řec.) knihovník
bohéma (franc.) lehký život umělecký
bohemista (lat.) filolog, výhradně se
 zabývající češtinou

Centralisace (lat.) soustředění
civilisace (lat.) hmotná vzdělanost
civilizační (řec.) co s hmotnou vzdě-
 laností souvisí
cyklický (řec.) kruhový

Dekadence (franc.) úpadek, název
 básnického, umělecky vytříbeného,
 ale nachuravělého směru z konce
 XIX. stol.

děkan (lat.) volený představený fa-
 kulty univerzitní
dekor (lat.) ozdoba
detail (franc.) podrobnost
dialekt (řec.) nářečí
dialektologie (řec.) nauka o nářečích
didaktika (řec.) nauka o vyučování
diletantismus (ital.) umělecké ochot-
 nictví, duševní směr, který těká
 z doby do doby, z umění do umění
diskursivní (lat.) rozebírací
distinkce (lat.) odlišnost, jemnost
 chování
dogma (řec.) článek víry, nezvratná
 poučka
doktrína (lat.) nauka
doyen (franc.) nejstarší, děkan fakulty
dynamický (řec.) mohutně silný

Eféb (řec.) jinoch
egoismus (lat.) sobectví
emancipační (lat.) osvobodivý
emigrační (lat.) vystěhovalecký
empirie (řec.) zkušenost
energie (řec.) činnost odvahy
entusiasmus (řec.) nadšení
epigonský (řec.) odvozený způsob,
 přidržující se postupu předků neb
 předchůdců
episoda (řec.) vložka
epištolá (lat.) list
epože (řec.) velká skladba výpravná
erotický (řec.) milostný
estetický (řec.) krasovědný
etický (řec.) mravní
etika (řec.) nauka o mravnosti
etnický (řec.) lidově národní
experiment (lat.) pokus

Fakulta (lat.) odbor universitního
 studia
fanatismus (řec.) vášnivá horlivost zvl.
 náboženská
fantastický (řec.) přeludný, nehorázný,
 nejasný
fáze (řec.) období ve vývoji
federativní (lat.) dobrovolně sdružený
 podle stanovené zásady
filologie (řec.) věda o jazyku a jazy-
 kových památkách
filosofie (řec.) nauka o lidském myšlení,
 jeho původu, vývoji a druzích
fonetika (řec.) věda o zvukové stránce
 jazyka

formulace (lat.) přesný výraz myšlenky
forum (lat.) náměstí, veřejnost
fraseologický (řec.) týkající se nauky
o výrazech a rčeních mluvnických
funkce (lat.) úkon, činnost
fysiclog (řec.) badatel o životních po-
chodech v těle živočišném neb lid-
ském

Generace (lat.) pokolení
germanisace poněmčení
gracie (lat.) půvab, vděk
groteska (franc.) pitvora, zkrleslina

Habilitace (lat.) způsob, jakým se na-
bývá práva působiti na universitě
harmonie (řec.) soulad
hedonik (řec.) rozkošník
hektické (řec.) skvrny neb růžičky,
chorobné skvrny na tvářích soucho-
tinářů

heuristika (řec.) nauka o vědeckém
hledání látky

hierarchie (řec.) vl. svatovláda, od-
stupňování důležitosti pojmů neb
moci

historiograf (řec.) dějepisec
historismus (lat.) zdůrazňování neb
i přeceňování významu dějin
humanita (lat.) lidskost

Chrestomatie (řec.) výběr, výbor

Iluze (lat.) přelud, sebeklam
imatrikulace (lat.) zápis na universitě
imperativní (lat.) rozkazovací
imperialismus (lat.) politická snaha
o rozšíření a utužení panství
imponovati (lat.) na někoho působiti
silným dojmem

impresionista (franc.) umělec neb spi-
sovatel, spravující se hlavně dojmy
in margine (lat.) na okraji

inspirace (lat.) vnuknutí, podnět
instalace (lat.) slavnostní nastoupení
úřadu

instrumentální (lat.) hudba, prováděná
hojnými a různými nástroji
intelektuální (lat.) rozumový

intimní (lat.) důvěrný
intuitivní (lat.) přímým pohledem na-
hlížející do podstaty věcí
ironický (řec.) posměšný
invectiva (lat.) útočný projev neb spis

Karakteristika (řec.) vystižení lidské
povahy neb věčné podstaty
karakterisační (řec.) to, co slouží ka-
rakteristice, nebo ji zvyšuje
kinematografický (řec.) rychle se stí-
dající jako obrazy v kinu

klasik (lat.) vzorný a dokonalejší spiso-
vatel, dbající správného poměru
mezi obsahem a formou

klasičnost (lat.) vzorná dokonalost
uměleckého díla

klasicismus (lat.) směr, který si beže
za vzor neb i za pravidlo při umě-
leckém tvoření klasiky hl. starověké
kolektivistický (lat.) směřující k tomu,
aby hromadné stanovisko proniklo
koketerie (franc.) půvabně pohrávání,
zvl. milostné

kombinace (lat.) umělé seskupení
komický (řec.) směšný

komorní (lat.) zvl. hudba, ta, jež se
provádí v důvěrném kroužku hlavně
smyčcovými nástroji

kompromis (lat.) mírné smíření a do-
hodnutí se protilehlých stanovisek
koncepce (lat.) pojetí

konfesijní (lat.) co se vztahuje k urči-
tému vyznání náboženskému

konflagrace (lat.) vzplanutí, vypuknutí
konservativní (lat.) zachovávající staré
názory a zvyklosti i formy spole-
čenské

konstituční (lat.) ústavní
kontura (franc.) obrys
konvence (lat.) úmluva, společenská
neb mravní dohoda

kriticismus (řec.) směr, snažící se
oceniti člověka a díla přesně podle
vnitřní hodnoty

kritičnost (řec.) schopnost dospěti ke
kriticismu

kult (lat.) úcta k vyšší bytosti hlavně
náboženské

kulturní (lat.) vzdělanostní; *kulturní
dějepisec*, historik zabývající se dě-
jinami vzdělanosti

Kvadriemium (lat.) čtyřletí

Laický (řec.) nezavěšený, neodborný
laik (lat.) nekněz, neodborník, neza-
svěcenec

legenda (lat.) vypravování obsahu
náboženského

logika (řec.) nauka o správném myšlení

logický (řec.) myšlenkově přesný a správný

lustrum (lat.) pětiletí

Majorita (lat.) většina

maximalistický (lat.) snažící se dosáhnouti nejvyšších hodnot

mechanismus (řec.) strojové a bezmyšlenkovité řazení částek v celek

melancholie (řec.) zámudčivost

meliorismus (lat.) úsilí zlepšiti hospodářský neb mravní stav

melodie (řec.) postupná a samostatná řada tónů, tvořící celek

memorovati (lat.) naučiti se zpaměti

mesianismus (lat.) názor o spasitelském poslání zvl. národa

metafyzický (řec.) filosoficky pátrající po původě, podstatě, příčině a účelu jevů

metoda (řec.) vědecký postup

mmosový (franc.) citlivkovitý

monumentální (lat.) na způsob pomníku, mohutný

moralista (lat.) mravokárce neb vykladač jevů mravních

mystika (řec.) nábožensko filosofický směr tíhnoucí ke spojení s Bohem, tajemnost

mythus (řec.) báje

Nacionalismus (lat.) snaha zdůrazniti význam a práva národa

naivní (franc.) prostoduchý

naturalismus (lat.) umělecký směr, přimykající se těsně a bez výběru k přírodě

naturalistický (lat.) co souvisí s naturalismem

naturismus (lat.) básnický směr, záníceně oslavující přírodu

Oficiální (lat.) úřední

organismus (řec.) ústrojný útvar oživený a vnitřně učeněný

organisovati (řec.) účelně upraviti a uvéstí v pohyb

orchestrální (řec.) hl. hudba sborová, prováděná nástroji

Palestra (řec.) cvičiště

pamflet (angl.) prudec útočný leták

paradox (řec.) protismysl

parodie (řec.) sesměšňující způsob podání

paskvil (ital.) posměšný a urážlivý spisek

pastelový (ital.) obraz provedený křídovými tužkami

patetický (řec.) vzrušeně důrazný

patos (řec.) vzrušený důraz

patriarcha (řec.) důstojný praotec, stařešina

pedagog (řec.) vychovatel

patrimoniální (lat.) vrchnostenský podle řádů běžných před r. 1848

persekuce (lat.) pronásledování

perspektiva (lat.) nauka o správném zobrazování předmětů, zorný úhel

pesimistický (lat.) shledávající ve světě jen bídu a špatnost

phthisik (řec.) souchotinář

poesie (řec.) básnictví

pieta (lat.) zbožná úcta

poetisovati (řec.) dodávati básnického vzhledu

positivismus (lat.) filosofický směr, spoléhající pouze na prokázané zkušenostní poznání

póza (franc.) strojenost, dělanost

primitivista (lat.) obdivovatel a následovník původní prostoty

princip (lat.) zásada

problém (řec.) otázka, úloha

proces (lat.) postup, hl. soudní

program (řec.) program, rozvrh prací

propagátor (lat.) ohnivý průkopník nějaké myšlenky

proselýta (řec.) kdo mění víru, novověrec

prosodický (řec.) vztahující se k prosodii, t.j. nauce o rytmické stránce řeči

prototyp (řec.) pravzor, praobraz

provinciální (lat.) okresní, místní, venkovský

psychologie (řec.) nauka o duši

publicista (lat.) novinář

publicita (lat.) veřejný ohlas, veřejné rozšíření

Raça (franc.) též rasa, plémě

racionalistický (lat.) řídicí se pouze zřeteli rozumových, rozumácký

radikální (lat.) jdoucí ke kořenům, prudec rozhodný

rapsodie (řec.) úryvek básnický, spatra přednesený

reakční (lat.) zpátečnický
realita (lat.) skutečnost
rector magnificus (lat.) vl. rektor
vznešený, starobylý akademický
titul představeného celé university,
jenž jest každoročně volen ze
sborů profesorských
referovati (lat.) podávati zprávu
resistenční (lat.) vzdorný
restaurační (lat.) vracející se k sta-
rým názorům a řádům
retardační (lat.) zpožďující
rétor (řec.) řečník
retrospektivní (lat.) hledící nazpět
revoluční (lat.) násilný převrat
revolucionovati (lat.) násilně změnit
roko (franc.) umělecký směr 18.
věku, tíhnoucí ke zdočnosti a hra-
vosti
rytmus (řec.) pravidelné rozčlenění
pohybu neb zvuku, zvláště v hudbě
a básnictví

Samoděržaví (rus.) ruská samovláda
carská
sebeanalyza (řec.) rozbor vlastního
nitra
seminář (lat.) učiliště pro mládež, zvl.
kněžskou
senior (lat.) starší, stařešina
sensitivní (lat.) citlivě vnímavý
sensuálnost (lat.) smyslnost
sentimentální (lat.) přecitlivělý
separatista (lat.) kdo se snaží o od-
luku
sféra (řec.) vl. koule, oblast
skepse (řec.) pochybovačnost
skeptik (řec.) pochybovač
skrupulosnost (lat.) úzkostlivost
sociální (lat.) společenský
specialisace (lat.) odbornictví
specifický (lat.) zvláštní
stadium (lat.) období
stilisace (lat.) slohová úprava
subjektivismus (lat.) směr, stále vy-
cházející od osobnosti pozorovate-
lovy a k ní se vracějící
subtilní (lat.) jemný, něžný
sutana (lat.) klerika kněžská
suverenně (franc.) svrchovaně
symbol (řec.) smyslná značka odta-
žitého pojmu

syntéza (řec.) shrnutí různých znaků
v konečnou jednotu

Šéf (franc.) hlava, přednosta, velitel

Temperament (lat.) povahový ráz, zvl.
povaha prudce ohnivá
tempo (ital.) rychlost skladby
tendence (franc.) úmysl, směr, zvl.
stranický a záměrný
teoretik (řec.) kdo, nedbaje praxe,
jenom teorií se zabývá
teoretický (řec.) k teorii se vztahující
teorie (řec.) opak praxe, obecná
úvaha na základě zkušenosti
text (lat.) úryvek literárního díla
v původním znění
tradice (lat.) ústní podání, spoléhání
na odkaz minulosti
tradicionalismus (lat.) směr budující
na tradici
tragika (řec.) vznešenost spojená s po-
citem truchlosti
tragikomický (řec.) truchlosměšný
traktát (lat.) spisek neb úryvek ná-
boženského aneb mravoučného ob-
sahu
tryzna (staroslov.) slavnost za ze-
mřelé
typ (řec.) vzor, model, pravidlo
typisovati (řec.) na typ uváděti

Ultramontanní (lat.) vl. tíhnoucí za
hory, t. j. za Alpy do Říma jako
sídlu papežova, tedy klerikální
utilitarismus (lat.) směr přihlížející
k užítku z věcí plynoucím
utopie (řec.) přeludná vidina dokona-
lého, ale neuskutečnitelného světa

Vigilie (lat.) noční stráž, předvečer
virtuos (ital.) umělec, zvl. hudebník
podivuhodné zručnosti
vise (lat.) vidění, zrakový přelud
visionářský (lat.) schopný mítí vise
vivisekce (lat.) pitva zvířat za živa
vokální (lat.) zvl. hudba hlasová na
rozdíl od nástrojové

Žandarmerie (franc.) vl. gendar-
merie, četnictvo

Obsah

Strana

<i>Úvod</i>	- - - - -	5
<i>Řeči akademické:</i>		
I. Problémy moravské literatury	- - - - -	11
II. Studium na filosofické fakultě	- - - - -	24
III. Leoš Janáček	- - - - -	30
IV. Nad hrobem Václava Vondráka	- - - - -	34
<i>Řeči literární:</i>		
I. Karel Havlíček Borovský	- - - - -	41
II. M. D. Rettigová	- - - - -	51
III. Ladislav Hofman	- - - - -	60
IV. Otakar Theer	- - - - -	72
V. Jan Heidler	- - - - -	75
VI. Za Jiřím Wolkerem	- - - - -	77
<i>Poznámky</i>	- - - - -	83
<i>Slovníček</i>	- - - - -	92

Kytice

Výbor z poesie a prózy pro školu i veřejnost

Vydává Státní nakladatelství v Praze

Řídí Hugo Siebenschein a Pavel Sula

Spolupracovníci:

Josef Fischer, Otakar Fischer, Josef Folprecht, Gerhard Gesemann,
Josef Hora, Josef L. Hromádka, Miloslav Hýsek, Vojtěch Jirát,
Josef Knap, Vojtěch Martínek, Jan Mukařovský, Arne Novák,
A. M. Píša, Karel Polák, Albert Pražák, Miloš Weingart

Tiskárna Státního nakladatelství v Praze.